

Sociologisk Forskning

Årgång 47 nr 4
2010

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Hedvig Ekerwald
sociologiskforskning@soc.uu.se
Ansvarig utgivare: Diana Mulinari
diana.mulinari@genus.lu.se

Grafisk produktion: RPform, Köping

Omslag: Pierre Bonmarin

Tryck: PRIMATryck, Hallstahammar

ISSN 0038-0342

Redaktionen

Hedvig Ekerwald (red.)

Fereshteh Ahmadi

Åsa Eldén

Bo Lewin

Sverre Wide

Adress

Sociologisk forskning
c/o Sociologiska institutionen
Uppsala universitet, Box 624
751 26 Uppsala
Tel. 018-471 11 94
Fax. 018-471 11 70

Sociologisk Forskning publiceras med stöd från Vetenskapsrådet.

Anvisningar till författare finns på Sociologförbundets hemsida

www.sociologforbundet.se samt på omslagets tredje sida.

Artikelförfattarna ansvarar själva för innehållet i respektive artikel.

Utgivningsdatum 2010

nr 1: v 11 nr 2: v 23/24 nr 3: v 40 nr 4: v 50

Sveriges Sociologförbund

är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får Du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sociologforbundet.se för information.

Från hemsidan kan Du också beställa lösnummer av Sociologisk forskning.

Sociologförbundets styrelse

Patrik Aspers, Stockholm, ordförande

Diana Mulinari, Lund, vice ordförande

Veronika Burcar, Halmstad, sekreterare

Magnus Ring, Lund, kassör

Ordinarie ledamöter: Linda Soneryd, Stockholm, Vessela Misheva, Uppsala,

Abby Peterson, Göteborg, Zoran Slavnic, Norrköping och Ida Öun, Umeå.

Suppleanter: Gunnar Andersson, Lund och Åsa Wettergren, Karlstad.

Innehåll

Från redaktören	3
After Work: En longitudinell studie i arbetsmiljöns långsiktiga inverkan på sambandet mellan socioekonomisk position och äldres ohälsa	5
<i>Vanessa Parker, Liselotte Löf och Ingemar Kåreholt</i>	
Motstånd och stöd: En studie av svenska muslimska församlingar	31
<i>Klas Borell och Arne Gerdner</i>	
Japanese Animation and Glocalization of Sociology	44
<i>Kiyomitsu Yui</i>	
Recensioner.	51
Internationella Sociologförbundet har ordet	64

PEJLA IN SAMTIDEN MED FRONESIS

Tidskriften Fronesis fångar upp de fina tonerna i teoribruset.

I våra välkomponerade temanummer tar vi oss an samtidens sociala och politiska frågor. Här finner du vår tids främsta samhällsteoretiker i svensk och internationell debatt.

Fronesis ger dig både introduktion och fördjupning.

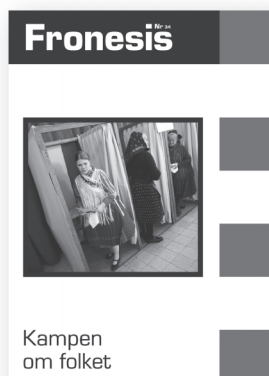
BLAND VÅRA SENASTE NUMMER:

SOCIALDEMOKRATI I KRIS?

Var den tredje vägens politik blott en »nyliberalism med mänskligt ansikte«, eller tvärtom ett framgångsrikt försvar av den socialdemokratiska modellen i en tid av tilltagande ekonomisk globalisering? Hur kan vi utifrån det socialdemokratiska idéarvet förstå vår tids ökade ojämlikhet och uppluckrade samhällssolidaritet? I Fronesis nr 32–33 diskuteras socialdemokratien, som politisk idéströmning och ekonomisk-politisk modell.

Med texter av bland andra Sheri Berman, Roberto Mangabeira Unger, David Held, Magnus Ryner, Sten O. Karlsson, Jonas Pontusson, Jenny Andersson, Samir Amin, Örjan Nyström, Jon Cruddas och Andrea Nahles.

POPULISM OCH FOLKSTYRE

I Fronesis nr 34 diskuteras folkets betydelse för demokratin. Vilket är det »folk« som ständigt åberopas för att genomdriva samhällsförändringar eller upprätthålla status quo? Vi undersöker folkbegreppets historia och populismens samtida uttryck, bland annat Sverigedemokraterna och den populistiska radikalhögern i Europa, Berlusconi Italien, Putins Ryssland samt Hugo Chávez och den latinamerikanska vänsterpopulismen.

Med texter av bland andra Ernesto Laclau, Cas Mudde, Emmanuel Joseph Sieyès, Thomas Jefferson, Elizabeth Cady Stanton, Anders Hellström, Sofia Näsström, C.L.R. James, Carlo Ruzza, Michael Hardt, Antonio Negri och Per Albin Hansson.

En prenumeration på Fronesis (fyra nummer) kostar 300 kronor.

Gör din beställning direkt på vår hemsida www.fronesis.nu.

Där kan du även beställa äldre lösnummer av tidskriften.

WWW.FRONESIS.NU

Från Göteborg till Yokohama

Hur olika kan vi få ha det som äldre? Hur stor skadeverkan sitter kvar av arbetslivets slitningar när vi väl pensionerat oss? Och hur blir det om vi skjuter upp pensioneringen? Går det att fortsätta arbeta efter 65 års ålder bara i yrken som *inte* innebär kroppsliga ansträngningar, dvs i de mer välbetalda yrkena? Den första artikeln, *After Work: En longitudinell studie i arbetsmiljöns långsiktiga inverkan på sambandet mellan socioekonomisk position och äldres ohälsa*, bygger på en analys av två unika longitudinella material, dels Levnadsnivåundersökningarna för 1968 och 1981, dels Undersökningen om äldres levnadsvillkor för åren 1992, 2002 och 2004. Genom denna uppläggningsmetod kan forskarna följa samma individer från den yrkesverksamma tiden till pensionstiden och jämföra villkor under arbetstiden och sjuk- och förslitningssymptom under tiden som pensionär. Det är alltså inte så att man frågat äldre om hur de minns att arbetsvillkoren var för tjugo eller trettio år sedan utan arbetsvillkoren är mätta när de fortfarande utövade sin påverkan.

Den andra artikeln, *Motstånd och stöd: En studie av svenska muslimska församlingar*, har kanske fått en än större aktualitet nu när vi vet vad valet resulterade i. Med ett nytt parti i riksdagen, med 5,7 procent av rösterna, finns det risk för att främlingsfientligheten ökar. Men om vi lämnar samhällsnivån och går ner till den lokala nivån visar den här artikeln att vid de tillfällena och på de orter där det finns ett motstånd mot en muslimsk församling växer det också fram ett stöd för församlingen. Orten blir alltså till viss del polariserad.

Gästkolumnen i detta nummer, *Japanese Animation and Glocalization of Sociology* är skriven av professorn i sociologi Kiyomitsu Yui från Kobe universitet i Japan. Han förestod två intressanta sessioner om sociologins historia i Japan vid världskongressen i sociologi nu i somras i Göteborg. Det var i Internationella sociologförbundets (ISA) forskningskommitté RC08 History of Sociology. Internationella Sociologförbundets nästa världskongress ska vara i Yuis hemland Japan, i Yokohama år 2014. Kiyomitsu Yui skriver om den kulturform som Japan exporterat till världen, serieteckningar av det japanska slaget, Manga, och tecknad film, Anime, och relaterar dessa till moderniseringsteori och skillnaden mellan Japans och de västerländska ländernas modernisering.

I Göteborg på världskongressen i sociologi valde Internationella Sociologförbundet en ny ordförande, Michael Burawoy. Han är ordförande från Göteborg 2010 till Yokohama 2014 för att sedan eventuellt omväljas. Denne sociologiprofessor i Berkeley, Kalifornien, blev känd för en bredare grupp sociologer när han som ordförande för amerikanska sociologförbundet förespråkade att sociologer ska eftersträva att vara

”public intellectuals” och inter文enera i samhället. Det utlöste en stor debatt som publicerades i *British Journal of Sociology* 2005. Nu har han ordet på den plats som annars Sociologförbundets styrelse upptar.

Den fråga som varit vår följeslagare ett tag, det automatiserade manuskriphanteringssystemet OJS, fungerar nu! Senast i morse den dag då detta skrivs i ett novemberregnigt Uppsala så kunde en kollega på ett enkelt sätt mata in sitt manuskript i systemet. Gå alltså in på www.sociologiskforskning.se och mata in ditt manuskript som du vill få publicerat i *Sociologisk Forskning*. Fördelen med det är att du kan följa ditt manuskripts väg genom processen. Har ditt manus tilldelats granskare? Det blir synligt för dig i det här nya systemet. Att använda det är inte svårare än att köpa en tågbiljett på nätet eller sköta sin internetbank men det kräver att man vid första besöket laddar in sina personuppgifter. Som hjälp blinkar en röd hake vid de textavsnitt som du måste fylla i. (Under en övergångsperiod kommer vi ta emot manuskript även på tidskriftens e-postadress: sociologiskforskning@soc.uu.se.)

Det som väntar svensk sociologi under 2011 är Högskoleverkets utvärdering av ämnet. Den sammanhållning vi har verkar kvalitetshöjande. De universitet och högskolor som undervisar i ämnet sociologi träffades 10–11 november i Stockholm på vår sedvanliga Ämneskonferens. Det var under värdskap av Sociologiska institutionen vid Stockholms universitet och prefekt Karin Bergmark och ett 40-tal personer, mestadels från de ”gamla” lärosätena, deltog. Man diskuterade Sociologförbundets förslag från vårt årsmöte i Halmstad om institutionellt medlemskap och man informerades om de förändringar i befattningsstrukturen som inträder efter nyår (efter propositionen ”En akademi i tiden”). Ämneskonferensen beslöt att vi träffas igen i november 2011 och då blir det i Göteborg.

För övrigt kan jag meddela att Sociologisk Forskning fått publiceringsbidrag från Vetenskapsrådet även för 2011. Trots att Vetenskapsrådet tänker koncentrera stödet till ett mindre antal tidskrifter av hög kvalitet kommer vi med. Vetenskapsrådets mål är att bara finansiera tidskrifter som regelbundet indexerats av internationella databaser. Så är fallet för Sociologisk Forskning.

Hedvig Ekerwald
Redaktör

After Work

– *En longitudinell studie i arbetsmiljöns långsiktiga inverkan på sambandet mellan socioekonomisk position och äldres ohälsa*

Vanessa Parker, Liselotte Löf och Ingemar Kåreholt

Aging Research Center, Karolinska Institutet/Stockholms Universitet

After Work. The long-term effects of work environment on the association between adult socioeconomic position and ill health among the elderly

The aim of this study is to analyse the long-term effects of work environment on the association between adult socioeconomic position (SEP) and six ill health outcomes among the elderly.

Data was drawn from the longitudinal Level of Living and the SWEOLD-surveys. The individuals are followed from 1968 to 1992 and from 1981 to 2002 and 2004, combining baseline information regarding SEP and work environment during the period of occupational activity with the ill health outcomes from the follow-up studies.

Strongest effects were revealed when controlling for the physical work environment on the association between both measures of SEP and two of the ill health outcomes: musculoskeletal pain and physical performance. The psychological work environment, however, explained very small parts of the associations. The results, even controlled for SEP, exposed strong direct relations between ill health and psychological work environment and rather strong relations to physical work environment.

As socioeconomic position indicates a particular structural position within society it may determine the likelihood of health damaging exposures during the period of occupational activity. This study shows that the effect of work environment significantly affects ill health among the elderly. Hence, the results indicate the importance of taking measures in improving work environment during the labour-market participation period, especially since policy-makers attempt to convince workers to stay longer in the workforce.

Key words: physical work environment, psychological work environment, socioeconomic position, health, elderly

Den under 1900-talet kraftigt ökade medellivslängden framstår som en av århundradets viktigaste framsteg. Såväl i Sverige som i de flesta andra industrialiserade länder blir befolkningen, tack vare förbättrade livsvillkor, allt äldre, en trend som, enligt fler forskare, inte kommer att avta under det närmaste århundradet (Christensen et al., 2009). Trots att livsvillkoren förbättrats innebär det nödvändigtvis inte ett långt och friskt liv för alla. Förbättringen av befolkningens hälsa döljer inte att hälsa och san-

nolikheten att nå en hög ålder är ojämnt fördelad i en befolkning. Socioekonomiska skillnader i hälsa är fortsatt stora, även i ett välfärdssamhälle som Sverige (Socialstyrelsen, 2009). Studier visar dessutom att denna ojämlikhet beträffande hälsa blir allt större (Socialstyrelsen, 2009; Mackenbach et al., 2003; Marmot, 2003).

Trots att relationen mellan socioekonomisk position och hälsa är väletablerad har forskarna inte helt kunnat enas om de konkreta mekanismer som kan göra grupper av individer olika benägna till sjukdomar senare i livet. Flera förklaringar har beskrivits i litteraturen. Dessa är bland annat barndomsförhållanden (Fors et al., 2009; Kåreholt, 2001), materiella och miljömässiga förklaringar (Lundberg, 1998; Marmot, 2006; the Black Report, 1980), hälsorelaterat beteende (Statens folkhälsoinstitut, 2009), psykosociala faktorer (Wilkinson, 1999, 2004, 2005) och hälsoselektion, det vill säga att en individs hälsotillstånd avgör dennes socioekonomiska position (Dahl, 1993). Även om framförallt de psykosociala förklaringsmodellerna på senare tid fått en mer framträdande roll när det gäller att förklara sambandet mellan socioekonomisk position och hälsa, kan de omständigheter under vilka vi lever och arbetar ha en avgörande betydelse för risken att bli sjuk och vår förväntade livslängd. Till exempel skulle socioekonomiska skillnader i hälsa senare i livet delvis kunna bero på de arbetsmiljöförhållanden man varit exponerad för under de arbetsföra åren. Det har att göra med att individens socioekonomiska position är starkt relaterat till arbetssituation, hälsoskadlig exponering på arbetsplatsen och ogynnsamma arbetsmiljöförhållanden (Tobiasz-Adamczyk et al., 2007). Undersökningar av arbetsmiljöförhållanden visar på stora skillnader mellan olika yrkesgrupper, variationer som indikerar att arbetsmiljöförhållanden är viktiga för utfall som rör hälsa (Arbetsmiljöverket, 2008). Till exempel visar studier att skillnader i arbetsmiljö kan vara en bidragande faktor till att arbetare och de med en låg utbildningsnivå har ett sämre hälsotillstånd än tjänstemän och de med en högre utbildningsnivå (Socialstyrelsen, 2009; Statens folkhälsoinstitut, 2010).

Att arbetsmiljöförhållanden har en avgörande betydelse för hälsan är inget nytt, ej heller att arbetsmiljöförhållanden kan bidra till socioekonomiska skillnader i hälsa (Socialstyrelsen, 2009; Lundberg, 1998; Marmot & Wilkinson, 2006; Monden, 2005; Siegrist & Theorell, 2006; Stansfield et al., 2000; Toivanen, 2007; Warren et al., 2004). Däremot har forskning vad gäller socioekonomisk position, arbetsmiljö och dess effekter på hälsan mestadels fokuserat på de unga och medelålders under deras arbetsföra år och därmed negligerat de långsiktiga effekterna på den äldre befolkningen (Thorslund & Lundberg, 1994). Detta skulle kunna bero på att forskning vad gäller socioekonomiska skillnader i hälsa inriktat sig på att finna förebyggande åtgärder för de ännu arbetsföra, varvid de äldre i dessa sammanhang exkluderats (Parker, 2002). Andra förklaringar kan dels vara att synen på socioekonomiska skillnader i hälsa traditionellt sett varit att dessa skillnader tenderar att minska på äldre dagar på grund av att de flesta i livets slutskede drabbas av sjukdom (Thorslund & Lundberg, 1994), dels för att man enbart studerar ”överlevnads” hälsostatus som blir mer lika i de äldre åldersgrupperna oavsett socioekonomisk position, en effekt av så kallad selektiv överlevnad (Markides & Machalek, 1984). Att denna form av selek-

tion skulle eliminera sambandet mellan socioekonomisk position och ohälsa bedöms dock som osannolikt då senare studier har visat att skillnader i hälsa kvarstår även i hög ålder. Till exempel visar resultat från Undersökningen om äldres levnadsvillkor (SWEOLD) att de före detta tjänstemännen genomgående hade en bättre hälsa än de före detta arbetarna (Fors et al., 2008; Kåreholt, 2000; Thorslund & Lundberg, 1994; Thorslund et al., 1996). Detta skulle delvis kunna bero på att ojämlika förhållanden befasts under de arbetsföra åren (McMunn et al., 2006; Thorslund & Lundberg, 1994; Thorslund et al., 1996).

Eftersom den ökande andelen äldre i relation till den minskande andelen i arbetsföra ålder med all sannolikhet kommer att medföra socialpolitiska konsekvenser blir de mekanismer som påverkar hälsan hos de äldre alltmer intressanta. Då mycket gamla människor behöver mer omfattande och kostsammare vårdinsatser förs det diskussioner om vilka åtgärder som skall vidtas för att hantera denna förändrade befolkningsfördelning. Ett förslag är att öka andelen av den arbetsföra befolkningen genom att höja pensionsåldern för att på så vis kompensera för den ökade medellivslängden. Ett längre liv i arbete medför en förlängd exponering för de arbetsmiljöförhållanden som i sin tur skulle kunna inverka på socioekonomiska skillnader i hälsa senare i livet. Att synliggöra dessa mekanismer är av yttersta vikt för att kunna hantera och reducera dessa skillnader i hälsa. Därutöver är kunskap om arbetsmiljöns långtgående effekter för hälsan avgörande om den arbetsföra befolkningen ska förmås stanna kvar i arbetslivet efter 65 års ålder.

Social stratifiering

Forskning om sociala orättvisor är ett av de vanligaste områdena inom sociologin, eftersom de resurser människor har tillgång till påverkar stora delar av deras liv. Begreppet social stratifikation används ofta för att beskriva och förklara de orättvisor som finns mellan grupper av människor i olika samhällen (Giddens, 2007). Samhället består med andra ord av olika skikt som bildar en hierarkisk ordning där människor, beroende på position, har olika mycket tillgång till sociala och ekonomiska belöningar. Social stratifiering utgör därmed en central teoretisk grund för att förstå hur den sociala positionen kan få konsekvenser för den enskilda individen, i form av till exempel skillnader i sjuklighet och dödlighet (Breen & Rottman, 1995).

De mest inflytelserika teorierna om social stratifikation utvecklades av Karl Marx och Max Weber och deras arbeten utgör grunden för senare tillkomna klassteorier. Marx såväl som Weber kan sägas företräda ett materialistiskt perspektiv som studerar klasskillnader utifrån ekonomiska och materiella villkor. Enligt den marxistiska teorin har klasserna sin grund i det kapitalistiska produktionsättets orättvisa fördelning av ägande och kontroll av produktionsmedel. En klass utgörs enligt Marx av de människor som har en gemensam relation till produktionsmedlen, det vill säga de medel utifrån vilka de får sin utkomst. De två huvudsakliga klasserna består enligt Marx av de som äger produktionsmedlen (kapitalisterna) och de som säljer sin arbetskraft (arbetarklassen) (Breen & Rottman, 1995; Giddens, 2007).

Denna arbetsdelning kan få negativa konsekvenser för arbetarklassens livssituation, eftersom det är denna grupp som har att utföra de okvalificerade arbetsuppgifterna (Szulkin & Tåhlin, 1994).

Weber i sin tur utvidgade perspektivet på social stratifikation. Även om Weber, liksom Marx, menar att klassbegreppet bygger på givna ekonomiska förutsättningar, ansåg Weber att det fanns betydligt fler ekonomiska skillnader som inte hade med direkt ägande att göra. Han betonade istället individens roll på en marknadsplats där en klass är något som representeras av individer med samma så kallade "livschanser". Klasspositionen avgörs därmed i Webers mening inte i första hand av relationen till produktionsmedlen utan hellre av de livschanser som dessa medel genererar. Det är livschanser som antas vara ojämnt fördelade, till exempel beroende på de resurser som individerna har när de söker sig till en arbetsmarknad (Breen & Rottman, 1995; Lynch & Kaplan, 2000).

Senare tillkomna klassteorier har i stort sett utvecklats med utgångspunkt i Marx' och Webers arbeten. Erik Olin Wright har utifrån ett marxistiskt perspektiv utvecklat ett klassschema för sociala strukturer och John Goldthorpe har i sin klassanalys utgått från ett weberianskt perspektiv. Båda förklaringsmodellerna, kan man säga, baseras på yrkeskategorier (Crompton, 1998). Likartat utgår ett mer samtida synsätt på klassförhållandet från vad individer gör för sin försörjning. Det vill säga att klass är relaterat till vilka maktförhållanden individer är inblandade i på sin arbetsplats, och detta beror i sin tur på den typ av anställning som individen har (Oskarson et al., 2010; Svallfors, 2004).

I denna studie har vi för avsikt att undersöka huruvida arbetsmiljöförhållanden under de arbetsföra åren skulle kunna bidra till socioekonomiska skillnader i hälsa hos den äldre befolkningen. Vi har valt att använda samlingsbegreppet socioekonomisk position för att referera till social stratifiering, och ett antagande är att denna position är avgörande för hälsan. Mått på socioekonomisk position, såsom utbildning, inkomst och social klass baserat på yrke, är idag de mest vanligt förekommande indikatorerna på den position grupper av människor har inom den sociala strukturen (samhället). Dessa mått indikerar en resursfördelning som kan påverka människans olika livserfarenheter och livschanser. Med andra ord, det förhållandet att man antingen förfogar över hälsofrämjande resurser eller utsätts för hälsoskadlig exponering under sitt liv skulle kunna utgöra en förklaringsgrund för att förstå hur och varför socioekonomisk position är relaterat till hälsa senare i livet.

Beroende på den frågeställning som skall belysas finns det skäl att välja mellan olika indikatorer på socioekonomisk position. Enligt Lynch & Kaplan (2000), bör man fundera över hur man anser att socioekonomisk position är förenat med hälsofrämjande resurser och hälsoskadlig exponering och i slutändan hälsa. I denna studie har måtten utbildning och social klass baserat på yrke valts som indikatorer på socioekonomisk position. Utbildning väljs främst för att uppnådd utbildningsnivå har visat sig ha ett samband med hälsa senare i livet. Detta skulle kunna bero på att en bättre utbildning generellt sett leder till bättre möjligheter i livet som i sin tur leder till bättre hälsa (Marmot, 2003). Därutöver och till skillnad från inkomst, utgör utbildning ett

mått på en immateriell resurs som kan medföra fördelar vilka kan påverka levnadsförhållanden genom hela livet (Marmot, 2003). Till exempel särskiljer utbildning mellan olika grupper av individer i fråga om tillgång till och delaktighet i informationsflödet och förmågan att ta till sig ny kunskap i till exempel hälsorelaterade frågor. Dessutom kan uppnådd utbildningsnivå ge information om individens socioekonomiska bakgrund. Detta då en individs socioekonomiska position i vuxen ålder till viss del bestäms av socioekonomisk position i barndom – ett samband som överförs genom utbildning (Fors, 2010; Jonsson, 1987; Marmot, 2003). Det främsta värdet av en utbildning är framförallt som en resurs på arbetsmarknaden. Uppnådd utbildningsnivå avgör till stor del individens framtida yrkesposition, vilken sedermera påverkar bland annat arbetsförhållanden (Jonsson, 1987; Oskarson et al., 2010). Dessa arbetsförhållanden kan i sin tur påverka hälsan – individer med en låg utbildning exponeras i större utsträckning för yrkesrelaterade hälsorisker (Monden, 2005).

Yrket är en viktig förutsättning för bland annat inkomst och personlig utveckling under arbetslivstiden men därutöver kan yrket ha bestående effekter på den enskilda individen efter pensionsåldern, även om denne då inte längre utsätts för dessa yrkesrelaterade risker (Parker, 2002). Individens tidigare yrke har visat sig ha en större inverkan på hälsan än till exempel befintliga materiella resurser (Arber & Ginn, 1991). Social klass baserat på yrke indikerar en strukturell position i samhället som styr livschanser, levnadsförhållanden och tillgång till resurser. Denna position är särskilt viktig i studier vad gäller äldre med tanke på att senare studier som sagt visat att de förhållanden som befästs under de arbetsföra åren förs vidare in i pensionsåldern (Lundberg & Kåreholt, 1996).

Social stratifiering, arbetsmiljöförhållanden och ohälsa

Åtskilliga studier visar att individens socioekonomiska position har ett samband med dennes hälsa. Individer med en lägre socioekonomisk position löper en högre risk att drabbas av hälsoproblem och att dö i förtid jämfört med individer med en högre socioekonomisk position (Fors et al., 2008; Marmot, 2006; Wilkinson, 2004; Thorslund & Lundberg, 1996; Åberg Yngwe, 2005). Arbetsmiljöförhållanden är en av de faktorer som kan bidra till socioekonomiska skillnader i hälsa då individer med en lägre socioekonomisk position tenderar att vara mer utsatta för yrkesrelaterade hälsorisker, som till exempel fysiskt och psykiskt krävande arbete, buller, exponering mot kemiska ämnen, statisk belastning, repetitiva arbetsuppgifter och stress. Enligt Lundberg (1998) förklaras 20 procent av skillnaderna i fysisk hälsa mellan arbetare och tjänstemän av fysiska arbetsmiljöförhållanden i form av bland annat tunga lyft, gas, damm och rök samt buller. Bauer et al. (2009) visar även att fysisk arbetsmiljö bidrar till socioekonomiska skillnader i självskattad hälsa i den arbetsföra befolkningen. Resultat från Whitehall-studierna visar att en låg position på arbetet är förenat med dåliga arbetsvillkor som kan påverka det metabola systemet, vilket i sin tur ökar risken för bland annat hjärt- och kärlsjukdomar, även kontrollerat för tillgång till allmän sjukvård och riskfaktorer såsom rökning och överdriven alkoholkonsumtion, övervikt

och ohälsosamma kostvanor (Stansfield et al., 2000). Även studier i Sverige visar att förekomsten av hjärtinfarkt är 50 procent högre bland arbetare än bland tjänstemän och att skillnaden därmed är alltför stor för att enbart kunna förklaras av riskfaktorer (Alfredson et al., 1995). Risken att dö i en hjärtinfarkt är högst bland arbetaryrken bland annat inom tillverkningsindustrin, och lägst för läkare (Socialstyrelsen, 2009). Arbetsmiljö med exponering för kemiska substanser, buller och hög stress har diskuterats som tänkbara riskfaktorer. Även förekomsten av smärta i rörelseorgan är relaterat till socioekonomisk position. Mehlum et al. (2008) visar i sin studie att ett fysiskt krävande arbete förklarade en betydande del av sambandet mellan social klass baserat på yrke och smärtor i rörelseorgan – där de med en lägre angiven social klass hade fler besvär än de men en högre angiven social klass. Analogt visar Warren et al. (2004) att arbetsförhållanden, såväl fysiska som psykiska, förklarar en stor del av sambandet mellan socioekonomisk position och smärta relaterat till rörelseorgan, även kontrollerat för hälsorelaterat beteende och socioekonomisk bakgrund. Ett jäktigt och psykiskt ansträngande arbete är däremot vanligt förekommande bland såväl de med en hög som en låg socioekonomisk position men till skillnad från de flesta andra arbetsmiljöförhållanden, visar studier att det är mer vanligt förekommande bland högre tjänstemän i chefsposition (Niedhammer et al., 2008). Kvinnor i facklärd arbetaryrken såsom vårdbiträden och undersköterskor med liten kontroll över sin arbetssituation är emellertid en utsatt grupp som i allt större utsträckning uppger att de har fått psykiska besvär till följd av att de upplever sitt arbete som jäktigt och psykiskt krävande (Socialstyrelsen, 2009). Skillnader i förväntad medellivslängd mellan personer med olika lång utbildning har i Sverige dessutom ökat under hela 1990-talet, och fortsätter att öka under 2000-talet (Socialstyrelsen, 2009).

Resultatet från en av de få studierna som i viss mån belyser den långsiktiga effekten av arbetsmiljöns inverkan på äldre över 65, visar att arbetsförhållanden var en faktor som bidrog till risken att dö i förtid (Tobiasz-Adamczyk et al., 2007). Lundberg (1991) visar i sin longitudinella studie att exponering för både psykisk och fysisk arbetsmiljö under det arbetsföra livet resulterar i socioekonomiska skillnader i framför allt fysisk ohälsa mellan före detta tjänstemän och före detta arbetare senare i livet.

Studiens syfte

Syftet med denna studie är att undersöka i vilken utsträckning sambandet mellan socioekonomisk position och ohälsa hos den äldre befolkningen beror på arbetsmiljöförhållanden de har haft under de arbetsföra åren. Med äldre menas här personer över pensionsålder. Vi studerar såväl den fysiska som den psykiska arbetsmiljöns inverkan på sambandet mellan två mått av socioekonomisk position (utbildning och social klass baserat på yrke) och sex ohälsoutfall hos den äldre befolkningen (global självskattad hälsa, psykiska besvär, smärta i rörelseorgan, cirkulationsbesvär samt test av fysisk funktionsnedsättning och kognitiv nedsättning).

Datamaterial och urval

Studien är en befolkningsstudie som baseras på longitudinella datamaterial från Levnadsnivåundersökningarna (LNU) åren 1968 och 1981 och Undersökningen om äldres levnadsvillkor (SWEOLD) åren 1992, 2002 och 2004. LNU är en återkommande undersökning där ett riksrepresentativt urval av Sveriges vuxna befolkning intervjuas om sina levnadsförhållanden såsom bland annat uppväxtförhållanden, sysselsättning, hälsa, arbetsförhållanden, inkomst och ekonomiska resurser. Undersökningarna har genomförts fem gånger sedan slutet av 1960-talet och består av deltagare i åldrarna 15–75. SWEOLD är en riksrepresentativ undersökning av de allra äldsta i Sverige. Utöver att verka som en förlängning av LNU, täcker SWEOLD levnadsnivåkomponenter såsom utbildning, fritid och sociala relationer, men med fokus på områden inom hälsa, fysisk och kognitiv förmåga. Urvalet består av personer som varit med i LNU men har passerat den övre åldersgränsen på 75 år. SWEOLD-undersökningen har genomförts vid tre tillfällen – 1992, 2002 och 2004. Åren 1992 och 2002 genomfördes undersökningen i huvudsak genom besöksintervjuer, medan intervjuerna i 2004 års datainsamling endast genomfördes på telefon. Det totala urvalet för LNU de aktuella åren 1968 och 1981 består av 5 921 deltagare (90,8 procent svarande) respektive 5 613 deltagare (82,4 procent). SWEOLD består år 1992 av 537 deltagare (95,4 procent svarande), år 2002 av 621 deltagare (84,4 procent) och år 2004 av 1 180 deltagare (87,3 procent). För ytterligare information om LNU och SWEOLD se www.sofi.su.se respektive www.sweold.se.

För denna studie har ett longitudinellt datamaterial skapats vilket medför en unik möjlighet att följa enskilda individer över tid och långt upp i åldrarna, från 1968 till 1992 och från 1981 till 2002 eller 2004. De respondenter som deltog i både LNU 1968 och SWEOLD 1992 samt de som deltog både i LNU 1981 och SWEOLD 2002 eller SWEOLD 2004 har inkluderats. Detta innebär att bakgrundsinformation avseende socioekonomisk position och arbetsmiljöförhållanden från LNU åren 1968 har kombinerats med de äldres ohälsoutfall från SWEOLD år 1992 och bakgrundsinformation från LNU 1981 har kombinerats ohälsoutfallen från SWEOLD år 2002 respektive år 2004. Detta medför en uppföljningstid på mer än 20 år mellan tidpunkten för arbetsmiljöfrågorna och tidpunkten för frågorna avseende ohälsoutfallen hos den äldre befolkningen. Då vi i denna studie undersöker effekterna av arbetsmiljöförhållanden har vi inledningsvis genomfört en nödvändig avgränsning av datamaterialet. Analyserna bygger följaktligen inte på hemmafruar, arbetslösa, studenter eller de som av andra skäl stod utanför arbetsmarknaden vid intervjutillfället. De kvarvarande är endast arbetsföra som kunde besvara frågor om arbetsmiljöförhållanden.

På grund av urvalsprocessen i samband med SWEOLD-undersökningarna har 226 personer intervjuats både år 2002 och år 2004. Då personer i regel inte hinner förändras så mycket under den korta tid (två år) det skiljer mellan de två undersökningarna, har vi i våra analyser valt att för år 2004 exkludera de respondenter som även besvarat intervjufrågorna för år 2002. Detta med anledning av att upprepade mätningar för en och samma individ skulle kunna leda till felaktigt låga standardfel.

Detta resulterar i ett totalt urval på 1 131 respondenter med ett åldersspann på 46–56 år avseende bakgrundsdata och 69–95 år vad gäller utfallsdata, 329 personer utfallsåret 1992, 284 personer år 2002 och 518 personer år 2004. Det totala interna bortfallet kan utläsas genom att jämföra antal observationer i tabell 1 med antal observationer i tabell 2 nedan. Till exempel består det totala urvalet i tabell 1 av 1 131 observationer. I tabell 2 kan det utläsas att det för variabeln ”global självskattad hälsa” ingår 1 067 observationer. Differensen på 67 observationer är internt bortfall.

SWEOLD-undersökningarna använder sig av indirekta intervjuer i de fall en direkt intervju inte är möjlig på grund av intervjupersonens hälsotillstånd såsom svaghet eller kognitiv nedsättning. Den som intervjuas vid en indirekt intervju är i första hand en närstående person, i andra hand sjukvårdspersonal som känner individen väl. Ett antagande är att denna person har god kunskap om intervjupersonens hälsa. Att inkludera indirekta intervjuer skulle kunna resultera i mindre reliabla uppgifter, men en litteraturstudie på området har visat att indirekta svar inte uppvisar mycket sämre kvalitet än direktrapporterade svar (Moore, 1988). Att bortse från indirekta intervjuer skulle dels innebära att bortfallet skulle öka, dels att svarandegruppen skulle vara friskare än gruppen de ska representera, varvid resultatet blir en underskattning av hälsoproblemen (Thorslund & Parker, 2005). Därtill innebär det att man skulle utesluta en stor del av de allra äldsta (Thorslund & Parker, 2005). Detta sammantaget gör att vi i de fall svar från indirekta intervjuer finns tillgängliga valt att inkludera dessa svar i våra analyser.

Variabler

Det finns en rad olika indikatorer som kan uttrycka god eller dålig hälsa men någon given mall finns inte. I denna studie, liksom i flertalet studier vad gäller hälsorforskning, används indikatorer på hälsoproblem snarare än hälsa i sig. Det sex valda ohälsomåtten i denna studie har baserats på vanligt förekommande besvär hos de äldre och vilka i viss mån kan relateras till de besvär som uppges i yrkesverksam ålder (Socialstyrelsen, 2009). Därtill har studier visat att sambanden mellan socioekonomisk position och ohälsa varierar, dels beroende på vilken indikator på socioekonomisk position som används, dels beroende på vilken hälsoindikator som studeras (se bland annat studierna i Hallqvist et al., 2004; Karp et al., 2004; Kåreholt, 2000, 2001). De valda ohälsomåtten som baseras på såväl självskattad hälsa som på objektiva test, är de följande: *global självskattad hälsa*, *självrapporterade psykiska besvär*, *smärta i rörelseorgan*, *cirkulationsbesvär*, *test av fysisk funktionsnedsättning* och *test av kognitiv nedsättning*. Indirekta intervjuer har genomförts på ohälsoutfallen avseende självskattad hälsa för år 2004, psykiska besvär för åren 2002 och 2004, samt smärta i rörelseorgan och cirkulationsproblem vid samtliga intervjutillfällen. Samtliga ohälsoutfall har hämtats från SWEOLD.

- *Global självskattad hälsa* baseras på frågan: *Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd? Är det gott, dåligt eller något mittemellan?* I analyserna har vi kodat svaren

- ”gott” med värdet noll (0), ”något däremellan” med ett (1) och ”dåligt” med två (2).
- *Självrapporterade psykiska besvär* mäts genom ett index bestående av frågor avseende av generella trötthetssymptom (trötthetssymptom senaste 14 dagar; trötthet på morgon; trötthet dagtid; trötthet på kvällen), dels av frågor avseende sömnbesvär, oro/ångest och depression (under de senaste 12 månaderna). Initialt har ett index bestående av trötthetssymptomen skapats vilka kodats efter en fyrgradig skala: har man på samtliga fyra trötthetsfrågor svarat ”ja” ges värdet tre (3), jakande svar på tre av de fyra frågorna ges värdet två (2), jakande svar på två av frågorna ges värdet ett (1), och vid ett jakande svar¹ och nej på samtliga frågor ges således värdet noll (0). Därefter har variablerna sömnbesvär, oro/ångest och depression kodats så att ”Nej, inga besvär” ger värdet noll (0), ”ja, lätta besvär” ger värdet ett (1) och ”ja, svåra besvär” ger värdet två (2). Ett summerat index har därefter skapats av trötthetsindexet och de tre övriga variablerna för att erhålla ett sammanfattande mått på *självrapporterade psykiska besvär* vilket kan anta värden mellan noll (0) och nio (9). Värdet nio (9) innebär maximalt med *självrapporterade psykiska besvär*.
 - *Smärta i rörelseorgan* mäts genom ett index bestående av tre intervjufrågor om *värk i skuldror/axlar, rygg eller höfter/händer/armbågar/knän*. ”Nej inga besvär” ger värdet noll (0) ”ja, lätta besvär” (1) eller ”ja, svåra besvär” (3). Att vi valt att ge ”ja, svåra besvär” värdet tre istället för två beror på att våra preliminära analyser i likhet med andra studier (bland annat Lundberg, 1991) påvisat att det är mer än dubbelt så illa att ha svåra besvär jämfört med lätta besvär. Ett summerat index av samtliga mått avseende *smärta i rörelseorgan* innebär att inga besvär ger värdet noll (0) och svåra besvär på samtliga ger värdet nio (9).
 - *Cirkulationsbesvär* mäts genom ett index bestående av fem intervjufrågor om *smärta eller värk i bröst, lättare propp i hjärtat, hjärtinfarkt, högt blodtryck och stroke*. Vi har valt att ge två av frågorna, *hjärtinfarkt* och *stroke*, en större vikt vid skapandet av indexet då våra preliminära analyser visat att sambandet mellan cirkulationsbesvär och socioekonomisk position och arbetsmiljöförhållanden blir starkare när hjärtinfarkt och stroke ges ett högre värde. Sjukdomarnas mer allvarliga karaktär gjorde det vidare rimligt att ge dessa högre värden. På frågorna om *smärta eller värk i bröst, lättare propp i hjärtat* samt *högt blodtryck* ger svaren ”Nej, inga besvär” värdet noll (0), ”ja, lätta besvär” värdet ett (1) och slutligen ”ja, svåra besvär” värdet tre (3). Värdena för *hjärtinfarkt* och *stroke* sätts vid svar ”nej, inga besvär” till värdet noll (0) och vid ”ja, lätta besvär” till två (2) och ”ja, svåra besvär” till sex (6). I likhet med *smärta i rörelseorgan* har vi här valt att ge svåra besvär värdet tre (3). Summeringen leder till att indexet kan anta värden mellan noll (0) som är lika med ”nej, inga besvär” (respondenten anser sig inte ha någon form av cirkulationsbesvär) och maximalt värdet 21 som är lika med ”ja, svåra besvär” på samtliga cirkulationsbesvär. (Ingen av respondenterna hade ett värde över 14 på detta index.)

1 Att vi valt att inkludera ett jakande svar med nej på samtliga trötthetsfrågor beror på att vi anser det vara fullt normalt att någon gång känna sig exempelvis morgontrött.

- *Test av fysisk funktionsnedsättning*² har, inför intervjuarna, kontrollerats genom nio faktiska test som motsvarar skilda rörelser som krävs för att klara av vardagliga aktiviteter. Dessa är: att resa sig från en köksstol utan att använda händerna, från stående plocka upp en penna från golvet, sittande nå tårna på vänster fot med höger hand och vice versa, med vänster hand nå höger örsnibb och omvänt, lyfta ett kilo från armbågshöjd till axelhöjd, placera händerna under låren med handflatorna nedåt eller med framåtsträckta armar vrida händerna. "Klarade utan svårighet" har kodats noll (0), "klarade med svårighet" ett (1) och "klarade ej" två (2). Värden kan antas mellan noll (0) och arton (18), ju högre värde desto större fysisk funktionsnedsättning.
- *Test av kognitiv nedsättning* är ett index som baserats på fyra tester från den så kallade "Mini-Mental State Examination" (Folstein & Folstein, 1975). Testerna vilka är avsedda att mäta en individs kognitiva förmåga innefattar ett registreringstest (uppräknade av tre ord – ett poäng), ett orienteringstest (år, månad, datum, land – maximalt fyra poäng), ett minnestest (upprepa de tidigare uppräknade orden – maximalt tre poäng) och ett koncentrationstest (dra bort sju från hundra fem gånger – maximalt två poäng). Då vi mäter nedsättning har vi valt att kasta om värdena vilket medför att ju högre värde desto större nedsättning. Värdet noll (0) på detta index innebär att respondenten har klarat av samtliga test och värdet tio (10) som är lika med att respondenten inte klarat av något av de givna testen.

Bakgrundsinformation avseende socioekonomisk position (SEP) och arbetsmiljöförhållanden är hämtade från LNU, det vill säga från tiden då respondenterna var arbetsföra. Vi har som mått på egen socioekonomisk position valt *utbildning* och *social klass baserat på yrke*. Eftersom det finns olika aspekter i arbetsmiljön som kan påverka individens hälsa och välbefinnande väljer vi att studera såväl *fysiska* som *psykiska* arbetsmiljöförhållanden.

- *Utbildning* mäts i denna studie med en dikotom variabel för att man ska ha bättre möjlighet att se hur koefficienterna förändras när vi kontrollerar för arbetsmiljövariablerna. De två kategorierna, anpassade efter äldres utbildning, är *grundskola* (vilken inkluderar ofullständig grundskola samt grundskola) och *utbildning utöver grundskola* (vilken inkluderar grundskola + yrkesutbildning ≥ 1 år, realexamen/grundskola, realexamen + yrkesutbildning ≥ 1 år, studentexamen, studentexamen + yrkesutbildning ≥ 1 år samt akademisk examen).
- *Social klass baserat på yrke* baseras i denna studie på den av SCB:s konstruerade socioekonomiska indelning (SEI), som baseras på uppgifter om bland annat personers yrken (med utbildningskrav), typ av produktion/sector, företagstyp och facklig organisationstillhörighet. Avsikten med en socioekonomisk indelning är att den skall

2 År 2004 genomfördes SWEOLD-undersökningarna endast per telefon, vilket innebär att test av fysisk funktionsnedsättning av naturliga skäl inte kunde genomföras. Resultaten för detta ohälsoutfall gäller således endast för utfallsåren 1992 och 2002.

beskriva samhällets skiktning och därmed få en möjlighet att beskriva hur resurser, livsvillkor och livschanser är förbundna med individernas ställning i produktionsprocessen och i arbetslivet (Andersson et al., 1981). SEI syftar till att i varje kategori samla yrken där innehavarna befinner sig i likartade situationer i arbetet. I svensk statistik indelas befolkningen vanligtvis i olika grupper av arbetare, tjänstemän, egenföretagare, lantbrukare och studerande (www.scb.se). I denna studie har vi valt att skilja mellan arbetare och tjänstemän. En dikotom variabel underlättar analyserna av resultaten (se utbildning ovan). *Arbetare* inkluderar okvalificerade arbetare, kvalificerade arbetare, mindre lantbrukare³ och egenföretagare utan anställda och *tjänstemän* inkluderar lägre, mellan- och högre tjänstemän, större lantbrukare⁴ och egenföretagare med minst en anställd samt fria yrkesutövare med akademikeryrken⁵.

- *Fysisk arbetsmiljö* är ett index som har baserats på tre intervjufrågor avseende exponering för riskfaktorerna *gas/damm/rök*, *buller* och/eller *tunga lyft*. Summeringen av detta index leder till värden mellan noll (0) och tre (3), där tre innebär att respondenten varit exponerad för samtliga negativa fysiska miljöaspekter.
- *Psykisk arbetsmiljö* är ett index som har baserats på fyra intervjufrågor om arbetet är *psykiskt krävande*, *jäktigt*, *enformigt* och *känner du dig ofta psykiskt utmattad efter arbetet*. Summeringen av detta index leder till värden mellan noll (0) och fyra (4), där fyra innebär att respondenten är utsatt för samtliga negativa psykiska miljöaspekter.

Samtliga variabler har givits linjär representation (det vill säga oddset att uppges en sämre hälsa ökar ungefär jämnt när fysisk/psykisk arbetsmiljö ändras med en enhet) med undantag för måtten avseende SEP och global självskattad hälsa. I de fall analyserna har visat att det är orimligt med linjär representation avseende arbetsmiljöförhållandena har de ursprungliga kategorierna noll till två kodats till "god arbetsmiljö" och tre till "dålig arbetsmiljö" (fysisk arbetsmiljö), och för psykisk arbetsmiljö har noll till två kodats till "god arbetsmiljö" och tre och fyra till "dålig arbetsmiljö".

I analyserna har vi dessutom valt att kontrollera för kön då forskning upprepade gånger visat att kvinnor lever längre än män (Backhans & Moberg, 2008). Samtidigt rapporterar kvinnor i högre utsträckning att de mår sämre än män i de äldre åldersgrupperna (Agahi et al., 2005; Fors et al., 2008; Folkhälsorapport 2009). Vi har även valt att kontrollera för *ålder*, *utfallsår*, dvs det är en studie gjorde en mätning, och *socioekonomisk position i barndom*. Varav den sistnämnda till viss del har ett samband med socioekonomisk position i vuxen ålder – ett samband som till viss del överförs genom utbildning (Fors, 2010; Jonsson, 1987). *Socioekonomisk position i barndom* mäts genom *faderns klass baserat på yrke*, kategoriserat på samma sätt som *social klass base-*

3 Lantbrukare med högst 20 hektar åker och högst 100 hektar skog (www.scb.se/Grupp/Hitta_statistik/Forsta_Statistik/Klassifikaationer).

4 Lantbrukare med mer än 20 hektar åker eller 100 hektar skog (Ibid.).

5 Som exempel på yrken i denna grupp kan nämnas advokat, arkitekt, läkare och revisor (Ibid.).

rat på yrke (enligt ovan). Att vi i denna studie valt att bortse från moderns socioekonomiska position beror främst på att socioekonomisk position har större effekt bland män än bland kvinnor (Kåreholt, 2000).

Som framgår av tabell 1 nedan var de äldres hälsa tämligen god, en förhållandevis liten andel uppgav en dålig självskattad hälsa och medelvärdet för övriga fem ohälsoutfall överstiger inte tre, vilket är betydligt närmare noll än det maximala värdet. Andelen med hög utbildning var högre för utfallsåret 2004 (med bakgrundsmaterial från LNU 1981) än för övriga två utfallsår. Detta beror på en lägre nedre åldersgräns 2004. Fördelningen mellan tjänstemän och arbetare åren 2002 och 2004, baserat på intervjuuppgifter från 1981, var tämligen jämn. Bland dem som intervjuades 1992 var uppgifterna om social klass baserat på yrke från intervjuer gjorda 1968. Bland dem var andelen arbetare större än för åren 2002 och 2004. Cirka hälften av alla tillfrågade angav samtliga år att de inte har utsatts för några negativa fysiska arbetsmiljöaspekter alls, 5–7 procent har uppgett att de har utsatts för samtliga tre negativa fysiska arbetsmiljöaspekter. Det var en liten andel som angav att de var utsatta för samtliga negativa psykiska arbetsmiljöaspekter (1–3 procent). Andelen som uppgav att de utsatts för en dålig fysisk arbetsmiljö minskar vidare över tid, från 50 procent år 1992 till 42 procent år 2004. Andelen som ansåg sig vara utsatta för en dålig psykisk arbetsmiljö var större och ökar över tid.

Analysmetod

Ordinala logistiska regressioner har använts för att studera den långsiktiga effekten av arbetsmiljöförhållanden på sambandet mellan socioekonomisk position under de arbetsföra åren och ohälsoutfallen senare i livet, kontrollerat för kön, ålder, utfallsår och socioekonomisk position i barndom. Ordinala logistiska regressioner kan, till skillnad från binära logistiska regressioner, analysera utfallsvariabler med fler än två kategorier om dessa kan rangordnas och där skalstegens storlek inte behöver ha någon betydelse (som i detta fall där ohälsoutfallen kan anta flera kategorier såsom ”god”, ”dålig” eller ”något däremellan”). Koefficienterna från ordinala logistiska regressioner motsvarar resultatet av ett sammanvägt värde av en serie binära logistiska regressioner och presenteras som en oddskvot. Oddskvoten (OR) fås genom att exponentiera beta-koefficienten och anger den relativa förändringen i oddset när den oberoende variabeln förändras med en enhet och övriga variabler hålls konstanta. Oddskvoten (OR) visar oddset för att ha ett ”högre värde” i den beroende variabeln (till exempel att uppges en ”dålig” självskattad hälsa snarare än ”något däremellan”) och indikerar det relativa oddset jämfört med referenskategorin (t.ex. arbetare jämfört med tjänstemän). En oddskvot som är *mindre* än ett (1) indikerar ett negativt samband och *större* än ett (1) indikerar ett positivt samband. I modellen finns inget antagande om linjäritet hos den beroende variabeln. Därutöver har kontroll för interaktion mellan kön och måtten på socioekonomisk position respektive mellan utfallsår och socioekonomisk position genomförts (resultat redovisas ej här). Dessa analyser visade att det inte fanns några numeriskt stora eller signifikanta skillnader, förutom i ett fall där signifikanta

skillnader förekom i sambandet mellan social klass baserat på yrke och smärta i rörelseorganen för år 1992 i förhållande till åren 2002 och 2004 varvid resultaten för år 1992 redovisas för sig, och resultaten för åren 2002 och 2004 redovisas tillsammans, eftersom dessa två utfallsår inte skilde sig nämnvärt åt (se tabell 2).

Resultaten i tabell 2 redovisas i tre modeller där *modell 1* visar effekten av egen socioekonomisk position kontrollerat för socioekonomisk position i barndom, kön och ålder (effekten av kontrollvariablerna redovisas ej). I *modell 2* och *3* har vi dessutom kontrollerat för de fysiska respektive de psykiska arbetsmiljöförhållandenas eventuella inverkan. Då samvariationen (mätt med Spearman's rho) mellan fysisk och psykisk arbetsmiljö låg nära noll (0,042), ansågs en kontroll av båda arbetsmiljöindexen tillsammans överflödigt. För *modell 2* och *3* redovisas även en förändring i beta-koefficient – ett procentvärde som anger för hur stor andel som de fysiska eller psykiska arbetsmiljöförhållandena förklarar sambandet mellan socioekonomisk position och angivet ohälsoutfall. Ett negativt värde innebär att sambandet mellan socioekonomisk position och ohälsa ökar när man kontrollerar för arbetsmiljöförhållanden. Detta kan tolkas som att inget av sambandet förklaras och som att de socioekonomiska skillnaderna i hälsa skulle vara större om arbetsmiljöförhållandena vore desamma. Samtliga tre modeller för respektive ohälsvariabel innehåller samma observationer, dvs. det finns underlag för samtliga variabler för det antal (n) som ingår för till exempel global självskattad hälsa (n=1 067).

Resultat

I denna studie har vi undersökt i vilken utsträckning arbetsmiljöförhållanden under de arbetsföra åren har bidragit till socioekonomiska skillnader i hälsa hos den äldre befolkningen (över pensionsålder). Analyserna urskiljer i huvudsak fyra resultat (se tabell 2).

- Det första huvudresultatet: Överlag visar resultaten från modell 1 att personer med en lägre socioekonomisk position hade ett sämre hälsotillstånd än personer med en högre socioekonomisk position. Detta är signifikant för global självskattad hälsa, cirkulationsbesvär, kognitiv nedsättning och för sambandet mellan utbildning och smärta i rörelseorgan. Det enda undantaget är att de före detta arbetarna hade 13 procent lägre odds (OR=0,87) att uppge mer rörelsesmärta än de före detta tjänstemännen åren 2002 och 2004. Den skillnaden är dock inte signifikant.
- Det andra huvudresultatet: Resultaten visade starka direkta samband mellan psykisk arbetsmiljö och samtliga ohälsoutfall, även kontrollerat för egen socioekonomisk position. Kontrollerat för socioekonomisk position fanns det direkta samband mellan fysisk arbetsmiljö och psykiska besvär, funktionsnedsättning och smärta i rörelseorgan för utfallsåren 2002 och 2004
- Det tredje huvudresultatet: De starkaste effekterna framkom vid kontroll av den fysiska arbetsmiljöns inverkan på sambandet mellan både utbildning och social klass baserat på yrke och utfallen fysisk funktionsnedsättning och smärta i rörelseorgan.

Vid kontroll av fysisk arbetsmiljö (modell 2) minskar skillnaden mellan de med en lägre utbildningsnivå och de med en högre utbildningsnivå betydligt när det gäller test av fysisk funktionsnedsättning – från 29 procent (OR = 1,29) i modell 1, till 17 procent (OR = 1,17) i modell 2. Skillnaden mellan de före detta arbetarna och de före detta tjänstemännen minskade från 28 procent till 14 procent vid kontroll av fysisk arbetsmiljö. Motsvarande förändring i beta-koefficienten innebar en minskning med 37,1 procent (utbildning) respektive 46,3 procent (social klass baserat på yrke). Liknande mönster urskiljdes vad gäller smärta i rörelseorgan där skillnaden mellan de med en lägre utbildning och de med högre utbildning minskade med 17,9 procent vid kontroll för fysisk arbetsmiljö. Skillnaden mellan de före detta arbetarna och de före detta tjänstemännen minskade med 35,4 procent vid samma kontroll. Inverkan av fysisk arbetsmiljö på sambandet mellan social klass baserat på yrke och smärta i rörelseorgan återfanns dock endast år 1992.

- Det fjärde huvudresultatet: De psykiska arbetsmiljöförhållandena förklarade genomgående mycket litet eller inget alls av sambanden mellan socioekonomisk position och ohälsoutfallen i stort på så sätt att lägre socioekonomisk position skulle ge mer ohälsa. Tvärtom, fanns där omvända samband, det vill säga att de med högre socioekonomisk position hade en sämre psykisk arbetsmiljö.

Diskussion

I denna studie har vi undersökt i vilken utsträckning arbetsmiljöförhållanden under de arbetsföra åren har bidragit till socioekonomiska skillnader i hälsa hos den äldre befolkningen (över pensionsålder). Vi har för detta ändamål genomfört analyser där vi studerat den fysiska och psykiska arbetsmiljöns inverkan på sambandet mellan två mått av socioekonomisk position (utbildning och social klass baserat på yrke) och sex ohälsoutfall (global självskattad hälsa, psykiska besvär, smärta i rörelseorgan, cirkulationsbesvär och test av fysisk funktionsnedsättning respektive kognitiv nedsättning). Resultaten av våra analyser visade att de starkaste effekterna förelåg vid kontroll av den fysiska arbetsmiljöns inverkan på sambandet mellan båda måtten på socioekonomisk position och ohälsoutfallen fysisk funktionsnedsättning och smärta i rörelseorgan. Inverkan av fysisk arbetsmiljö på sambandet mellan social klass baserat på yrke och smärta i rörelseorgan återfanns dock endast år 1992. Åren 2002 och 2004 fanns ingen korrelation mellan social klass och smärta i rörelseorgan. För övriga ohälsoutfall visade de genomförda analyserna små effekter av de fysiska arbetsmiljöförhållandens inverkan på sambanden mellan socioekonomisk position och äldres ohälsa. De psykiska arbetsmiljöförhållandena förklarade genomgående mycket lite eller inget alls av sambanden mellan socioekonomisk position och ohälsoutfallen i stort. Däremot förelåg direkta samband mellan arbetsmiljöförhållanden och äldres ohälsa i allmänhet och den psykiska arbetsmiljön i synnerhet vilken hade ett starkare direkt samband med ohälsa än den fysiska arbetsmiljön, även kontrollerat för socioekonomisk position. Sammantaget innebär detta att arbetsmiljöförhållanden utan tvivel är förenat med äldres ohälsa.

Även om resultaten av våra analyser endast visade en tydlig inverkan av arbetsmiljöförhållandena på sambandet mellan socioekonomisk position och två av de sex ohälsoutfallen, kan man enligt vår mening inte helt avvisa tanken att man beroende på socioekonomisk position antingen förfogar över hälsofrämjande resurser eller utsätts för hälsoskadlig exponering under sitt liv dvs att en persons socioekonomiska position är förenat med dennes arbetssituation och därmed även förenat med risken att utsättas för hälsoskadlig exponering och ogynnsamma arbetsmiljöförhållanden som i sin tur kan leda till socioekonomiska skillnader i hälsa senare i livet. I tidigare forskning, som har baserats på de ännu arbetsföra, har det påvisats att hälsoskillnaderna är stora mellan de med olika lång utbildning och mellan arbetare och tjänstemän och att detta till viss del beror på att de utsätts för olika arbetsmiljöförhållanden. Till exempel har de med låg utbildningsnivå ofta yrken som exponerar dem för de fysiska faktorer som kan bidra till belastningsskador, såsom tungt kroppsarbete, ensidiga rörelsemönster och buller (Socialstyrelsen, 2009; Arbetsmiljöverket, 2010). Detta förefaller ligga i linje med våra analyser som visar att de med en sammantagen låg socioekonomisk position i arbetsför ålder, som äldre har besvär med smärta i rörelseorgan och fysisk funktionsnedsättning.

De psykiska arbetsmiljöförhållandena förklarade genomgående mycket litet eller inget alls av sambanden mellan socioekonomisk position och ohälsoutfallen hos de äldre. Detta stämmer väl med det man kan förvänta sig från det omvända sambandet mellan socioekonomisk position och psykisk arbetsmiljö, det vill säga att de med högre socioekonomisk position hade en sämre psykisk arbetsmiljö. Vissa undersökningar har visat att ett jäktigt och psykiskt krävande arbete är mer vanligt bland de med en högre socioekonomisk position (Socialstyrelsen, 2009; Niedhammet et al., 2008) medan andra undersökningar har visat att de med en lägre socioekonomisk position är särskilt utsatta för stressrelaterade besvär på grund av en arbetssituation där höga krav kombineras med låg grad av autonomi och avsaknad av stöd i arbetet. Dessa kan därmed, till skillnad från de med en högre socioekonomisk position, inte utöva kontroll över sin egen arbetssituation (Socialstyrelsen, 2009; Siegrist & Marmot, 2004). Utsatta yrkesgrupper är bland annat vårdbiträden och undersköterskor (Socialstyrelsen, 2009).

Resultaten visade som sagt inte någon inverkan av de psykiska arbetsmiljöförhållandena, och bara inverkan av de fysiska arbetsmiljöförhållandena på sambandet mellan socioekonomisk position och två av ohälsoutfallen. Detta skulle kunna bero på att vi inte valt de frågor avseende ohälsoutfallen samt arbetsmiljöförhållanden som på bästa sätt mäter det vi avsett att mäta, eller på att finns andra arbetsmiljörelaterade faktorer som påverkar sambanden mellan socioekonomisk position och ohälsa. Underlagen, LNU åren 1968 och 1981, som vi byggt våra analyser på skulle helt enkelt kunna spegla ett annat arbetsklimat, främst med avseende på de psykiska arbetsförhållandena. Att frågor såsom tillfredsställelse på arbetet, inflytande över arbetsuppgifter och stöd i arbetet inte behandlades när levnadsnivåundersökningarna genomfördes 1968 och 1981, skulle kunna vara en fingervisning på att dessa arbetsmiljöförhållanden ännu inte diskuterats i någon större utsträckning.

Att det först mot slutet av 1970-talet skett en löpande minskning av andelen industriarbetare i Sverige (Brante et al., 2001; www.scb.se), skulle kunna indikera att de personer som besvarade undersökningarna 1968 och 1981 ofta varit anställda inom någon form av industri där tung manuell hantering, påfrestande arbetsställningar och hög bullernivå var vanligt förekommande. Med det i åtanke kan resultaten från vår studie tänkas reflektera dåtidens arbetsmiljö som för dem med låg socioekonomisk position ofta karakteriserats av mestadels tungt fysiskt arbete med, som vi sett, belastningssjukdomar såsom smärta i rörelseorgan och nedsatt funktionsförmåga till följd. Vårt att framhålla är, att än idag ser vi rapporter på att fysisk belastning som påverkar kroppens muskler och leder är den enskilt vanligaste orsaken till arbetsrelaterade besvär såsom skador i rörelseorganen. Byggnadsarbetare, skogsarbetare och jordbrukare är yrkesgrupper som fortfarande löper stor risk för sjukdomar i rörelseorganen (Arbetsmiljöverket, 2010). I takt med att tillverkningsindustrin under de senaste decennierna minskat sin betydelse som sysselsättningskälla på grund av automatisering och utlandsflytt, samt i takt med att service- och omsorgssektorns vuxit fram, är kvinnliga arbetare, till exempel vårdbiträden, undersköterskor och kassabiträden, idag en alltmer utsatt yrkesgrupp vad gäller dessa belastningssjukdomar (Arbetsmiljöverket, 2010). Utöver denna förskjutning – det vill säga att det idag sysselsätts relativt få inom industrin jämfört med service- och omsorgssektorn, genomgick svenskt arbetsliv under 1990-talets första hälft mycket stora förändringar med bland annat stora personalnedskärningar inom den offentliga sektorn. Detta har resulterat i att andelen arbetsföra som upplever sitt arbete som jäktigt och psykiskt krävande har ökat markant och därtill att det skett en ökning av psykisk ohälsa och värkbesvär, framförallt bland landstingsanställda. Förändringar i arbetsmiljön kan ligga till grund för ökningen av dessa besvär (Socialstyrelsen, 2009). Upprepade omorganisationer kan vara en ytterligare källa till att ett jäktigt och psykiskt krävande arbete blir allt vanligare. Företag och organisationer försöker i allt större utsträckning anpassa sig till snabba omvärldsförändringar och hårdnande konkurrens genom att reglera och styra insatsen av arbetskraft. Det tillsammans med en försvagning av den arbetsrättsliga regleringen kan leda till en ökad arbetslöshet och att allt fler av den arbetsföra befolkningen kommer att anställas på tillfälliga arbetskontrakt, via bemanningsföretag eller entreprenad med kontrakt som lätt kan upphävas (Szytkin & Thålin, 1994). Sådana strukturomvandlingar som skett på arbetsmarknaden har visat sig ha negativa konsekvenser för hälsan. Nedskärningar och otrygga anställningar förenat med långa arbetspass har till exempel visat sig ha ett samband med arbetsskador, smärta i rörelseorgan, trötthet och psykiska besvär (CSDH⁶, 2008). Forskning har även visat en ökad risk för dödlighet bland visstidsanställda jämfört med fastanställda (Kivimäki et al., 2003). Anställda som upplever sin arbetssituation som otrygg på grund av osäkra och temporära anställningar påverkas dessutom oftare av fysiska hälsobesvär (Ferrie et al., 2002; Siegrist & Marmot 2004).

Sammantaget kan det förändrade mönstret på arbetsmarknaden, med service- och

6 Commission on Social Determinants of Health.

omsorgssektorns expansion och kravet på allt mer flexibla företag och organisationer medföra ett antal hälsorelaterade förändringar vad gäller arbetsförhållanden. Det är förändringar som särskilt drabbar de med en lägre socioekonomisk position.

Styrkor och begränsningar

Vilka är nu den här undersökningens särskilda styrkor och begränsningar?

Som det inledningsvis nämndes är det få undersökningar som genomförts med den långa uppföljningstid denna studie omfattar, något som möjliggjorts tack vare tillgången till de longitudinella materialen från LNU och SWEOLD. Även om vi inte kan dra några exakta paralleller mellan tidigare forskning och denna studies resultat, är den långa uppföljningstiden en av studiens absoluta styrkor. Mer än 20 år mellan tidpunkten för frågorna avseende socioekonomisk position och arbetsmiljö, och tidpunkten för frågorna avseende ohälsoutfallen har medfört en unik möjlighet att följa enskilda individer över tid och långt upp i åldrarna. Vi har därmed så att säga med facit i hand kunnat undersöka hur dåtidens arbetsmiljö påverkat sambandet mellan socioekonomisk position och hälsan hos de äldre idag. Denna kunskap kan bidra till att synliggöra de mekanismer som skulle kunna ligga till grund för socioekonomiska skillnader i ohälsa hos äldre och den kan därmed också användas för att hantera och reducera dessa skillnader. Det är värt att observera att endast en av frågorna (socioekonomisk position i barndom) är retrospektiv, medan studien i övrigt är baserad på information om respondentens faktiska situation vid intervjutillfället.

En jämförelse mellan de med olika socioekonomisk position kan vara något vanskelig. Att de som överlevt och blivit äldre systematiskt skiljer sig från de som dött kallas selektiv överlevnad (Markides & Machalek, 1984). Vår jämförelse kan påverkas, som nämndes inledningsvis, av denna så kallade selektiva överlevnad, det vill säga att vi i våra analyser enbart studerar ”överlevarna”. Det finns många faktorer såsom god hälsa, gynnsam livsstil och hög socioekonomisk position, som har samband med sannolikheten att överleva till hög ålder. När äldres livssituation och hälsa studeras är det alltid en selekterad grupp som studeras – en grupp där de som haft ett gynnsamt liv, t.ex. hög socioekonomisk position, är överrepresenterade. Denna form av selektion leder troligen till en minskning av sambandet mellan socioekonomisk position och ohälsa hos de äldre i vår studie varvid våra resultat innebär en underskattning av ohälsan. För övrigt är selektiv överlevnad inte något som specifikt rör denna studie utan påverkar alla studier av äldres hälsa och livssituation.

Trots att både LNU och SWEOLD är nationellt representativa undersökningar med låga bortfall, är det tänkbart att den faktiska hälsan hos de äldre är sämre än det våra analyser kommit att redovisa, då det inte varit möjligt att genomföra intervjuer med de allra sjukaste, det så kallade selektiva bortfallet. Anledningen till bortfall i äldrestudier är ofta korrelerat med ohälsa och därmed är resultaten i undersökningar av äldre extra känsliga för bortfall. Vi har emellertid gjort bedömningen att de svar vi fått från de indirekta intervjuerna, i de fall dessa funnits tillgängliga, har kompenserat för detta. Visserligen finns det en risk att man får mindre tillförlitliga uppgifter

från indirekta intervjuer, men att bortse från sådana skulle dels innebära att bortfallet skulle öka, dels att svarandegruppen troligen skulle vara avsevärt friskare än gruppen de ska representera, varvid resultatet skulle bli ytterligare en underskattning av ohälsan.

För att tydligare se hur koefficienterna förändrades när vi kontrollerat för arbetsmiljövariablerna, valde vi att dikotomisera måtten avseende socioekonomisk position (utbildning och social klass baserat på yrke). Att basera analyserna på en så pass grov indelning innebär att viss information går förlorad. Troligen är samhällsstrukturen mer att likna vid en socioekonomisk hierarki med flera steg – där de högst upp mår bäst, de närmast nedanför något sämre och så vidare med försämrad hälsa för varje steg nedåt, en så kallad social hälsogradient (Marmot & Davey Smith, 1991). Utifrån detta perspektiv skulle en noggrannare analys baserad på mer detaljerad information avseende socioekonomisk position troligen komma att visa på tydligare skillnader.

I denna studie har vi inkluderat sex skilda ohälsomått baserade såväl på självskattad hälsa som på objektiva test eftersom sambanden mellan socioekonomisk position och ohälsa visat sig variera (se bland annat studierna i Hallqvist et al., 2004; Karp et al., 2004; Kåreholt, 2000, 2001), dels beroende på vilken indikator på socioekonomisk position som används, dels beroende på vilken indikator på hälsa som studeras. Resultaten av denna studie har därmed kunnat visa att sambandet mellan socioekonomisk position och ohälsa relaterat till funktion (funktionsnedsättning och rörelsesmärta) påverkas mer av fysiska arbetsmiljöförhållanden.

Slutsats

Som det inledningsvis nämndes kommer den förändrade befolkningsstrukturen, med ett ökat antal äldre och en minskad andel i arbetsför ålder, med all sannolikhet att få socialpolitiska konsekvenser. Att de äldre är många innebär inte en börda för dem utan för de yngre generationerna, som troligen kommer att behöva stanna en längre tid i arbete genom en höjd pensionsålder. Längre tid i arbete medför förlängd exponering för yrkesrelaterade hälsorisker. En nedsatt arbetsförmåga till följd av sjukdom är starkt relaterat till vilket yrke man har eller haft, vilket avspeglar sig i de socioekonomiska skillnader som finns mellan olika grupper av individer. Resultaten i denna studie visar att personer med en sammantagen låg socioekonomisk position i yrkesverksam ålder, som äldre får besvär med smärta i rörelseorgan och en fysisk funktionsnedsättning. Att rapporter idag visar att smärta i rörelseorganen tillsammans med psykiska besvär är de vanligaste orsakerna till sjukfrånvaro och sjuk- och aktivitetsersättning bland de ännu arbetsföra visar att det fortfarande finns många belastande moment kvar i arbetslivet, främst inom service- och omsorgssektorn där en ökning i arbetsintensiteten och organisatoriska förändringar varit särskilt markanta (Socialstyrelsen, 2009). Det är även värt att uppmärksamma att många av dagens arbetsföra äldre återfinns i tunga yrken inom exempelvis vård och industri, och att arbetsmiljörelaterad ohälsa ofta utgör ett hinder för dessa individer att fortsätta arbeta fram till pensionsåldern. Förekomst av tung fysisk belastning, höga krav och nedskärningar,

uppges bland annat som skäl till att inte stanna kvar i arbete fram till normal pensionsålder (SOU 2002:5). Eftersom smärttillstånd i rörelseorgan och funktionsnedsättning ökar med stigande ålder, kan en ökad andel äldre i arbetslivet förväntas leda till att antalet personer med dessa besvär ökar. Om arbetslivets förändringar medför ökade skillnader i arbetsmiljö kommer socioekonomiska skillnader i ohälsa mellan olika yrkesgrupper med all sannolikhet öka. Att investera i arbetsmiljöfrämjande åtgärder i syfte att skapa arbetsmiljöer som efterliknar förhållanden för yrkesgrupper med låg förekomst av sjukskrivning och arbetshindrande besvär torde vara särskilt angeläget, inte enbart ur perspektivet av sjukvårdskostnader, utan även för att reducera socioekonomiska skillnader i hälsa och inte minst för att förmå den arbetsföra delen av befolkningen att stanna kvar i arbetslivet efter 65.

Referenser

- Agahi, N., M. Lagergren, M. Thorslund & S.E. Wånell (2005), *Hälsoutveckling och hälsofrämjande insatser på äldre dar – en kunskapsammanställning*. Östersund: Statens Folkhälsoinstitut.
- Alfredsson, L., N. Hammar & P. Gillström (1995) "Increasing differences in myocardial infarction incidence between socioeconomic groups in Stockholm", *Nutrition, Metabolism & Cardiovascular Diseases* (5):99–104.
- Andersson, L. G., R. Erikson & B. Wärneryd (1981) "Att beskriva den sociala strukturen". *Statistisk Tidskrift*, 19:113–136.
- Arber, S. & J. Ginn (1991) *Gender and later life. A sociological analysis of resources and constraints*. London: Sage Publications.
- Arbetsmiljöverket (2008). *Arbetsmiljön 2007*. Arbetsmiljöstatistik rapport 2008:4. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Arbetsmiljöverket (2010). *Arbetsmiljön 2009*. Arbetsmiljöstatistik rapport 2010:3. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Backhans, M. & H. Moberg (2008) "Development of society and the present political environment", 293–331 i C. Hogstedt, H. Moberg, B. Lundgren & M. Backhans (red.), *Health for all? A critical analysis of public health policies in eight European countries*. Östersund: Swedish National Institute of Public Health.
- Bauer, G. F., C.A. Huber, G.J. Jenny, F. Muller & O. Hämmig (2009) "Socioeconomic status, working conditions and self-rated health in Switzerland: explaining the gradient in men and women", *International Journal of Public Health* 54, 23–30.
- Brante, T., H. Andersen & O. Korsnes (2001), *Sociologiskt lexikon*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Breen, R. & D. Rottman (1995) *Class Stratification. A Comparative Perspective*. Hertfordshire: Pearson Education.
- Christensen, K., G. Doblhammer, R. Rau & J.W. Vaupel (2009) "Ageing populations: The challenges ahead", *Lancet* 374 (9696):1196–208.
- Crompton, R. (1998) *Class and Stratification: an Introduction to Current Debates*. Malden: Blackwell Publishing.

- Dahl, E. (1993) "Social Inequality in health – the role of the healthy worker effect", *Social Science & Medicine*, 36 (8):1077–1086.
- Ferrie, J.E., M. Shipley, S. Stansfield & M. Marmot (2002) "Effects of chronic job insecurity and change of job security on self-reported health, minor psychiatry morbidity, psychological measures, and health related behaviours in British civil servants: the Whitehall II study", *Journal of Epidemiology and Community Health* 56 (6):450–454.
- Folstein, M.F., S.E. Folstein & P.R. McHugh (1975) "Mini-mental State. A practical method for grading the cognitive state of patients for the clinician", *Journal of Psychiatric Research* 12 (3):189–198.
- Fors, S., C. Lennartsson & O. Lundberg (2008) "Health inequalities among older adults in Sweden 1991–2002", *European Journal of Public Health* 18 (2):138–43.
- Fors, S., C. Lennartsson & O. Lundberg (2009) "Childhood Living Conditions, Socioeconomic Position in Adulthood, and Cognition in Later Life: Exploring the Associations", *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 64B (6):750–757.
- Fors, S. (2010) *Blood on the tracks. Life-course perspective on health inequalities in later life*. Stockholm: Department of Social Work, Stockholm University.
- Giddens, A. (2007) *Sociologi*. 4:e upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Hallqvist, J., J. Lynch, M. Bartley, T. Lang & D. Blane (2004) "Can we disentangle life course processes of accumulation, critical period and social mobility? An analysis of disadvantaged socio-economic positions and myocardial infarction in the Stockholm Heart Epidemiology Program", *Social Science and Medicine* 58 (8):1555–1562.
- Jonsson, J. (1987) "Educational Resources", 153–179 in R. Erikson, & R. Åberg (red.) *Welfare in transition. A Survey of Living Conditions in Sweden 1968–1981*. New York: Oxford University Press.
- Karp A., I. Kåreholt, C. Qiu, T. Bellander, B. Winblad & L. Fratiglioni (2004) "Relation of Education and Occupation-based Socioeconomic Status to Incident Alzheimer's Disease", *American Journal of Epidemiology* 159:175–183.
- Kivimäki, M., J. Vahtera, M. Virtanen, M. Elovainio, J. Pentti & J.E. Ferrie (2003) "Temporary Employment and Risk of Overall and Cause-specific mortality", *American Journal of Epidemiology* 158:663–668.
- Kåreholt, I. (2000) *Social Class and Mortality Risk*, Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Kåreholt, I. (2001) "The long shadow of socioeconomic conditions in childhood: do they affect class inequalities in mortality?", 29–44 in J. O. Jonsson, J & C. Mills (eds.) *Cradle to Grave. Life Course Change in Modern Sweden*. York: Sociologypress.
- Lundberg, O. (1991) "Causal Explanations for Class Inequality in Health – an Empirical Analysis", *Social Science & Medicine* 32 (4):385–393.
- Lundberg, O., & I. Kåreholt (1996) "The social patterning of mortality in a cohort of elderly Swedes", 101–110 in J. Lindgren (red.) *Yearbook of population research in Finland*, vol. XXXIII. Helsinki: Population Research Institute.

- Lundberg, O. (1998) "Exploring causal mechanisms that generate health inequalities", 169–179 in B. Arve-Parès (red.) *Inequality in Health. A Swedish Perspective*. Stockholm: Swedish Council for Social Research.
- Lynch, J.W. & G. Kaplan (2000) "Socioeconomic Position", 13–31 in L. F. Berkman & I. Kawachi (eds.) *Social Epidemiology*. New York: Oxford University Press.
- Mackenbach, J.P., V. Bos, O. Andesen, M. Cadano, G. Costa, S. Harding, A. Reid, Ö. Hemström, T. Valkonen & A.E. Kunst (2003) "Widening socioeconomic inequalities in mortality in six Western European countries", *International Journal of Epidemiology* 32:830–837.
- Markides, K.S. & R. Machalek (1984) "Selective survival, aging and society", *Archives of Gerontology and Geriatrics* 3 (3):207–22.
- Marmot, M.G. & G. Davey-Smith (1991) "Health inequalities among British civil servants; the Whitehall II study". *Lancet* 1 (337):1387–1393.
- Marmot, M. (2006) *Statussyndromet – hur vår sociala position påverkar hälsan och livslängden*. Stockholm: Bokförlaget Natur & Kultur.
- Marmot, M. & R.G. Wilkinson (2006) *Social determinants of health*. New York: Oxford University Press.
- McMunn, A., E. Breeze, A. Goodman, J. Nazroo & Z. Oldfield (2006) "Social Determinants of health in older age", 267–296 in M. Marmot & R. G. Wilkinson, (red.) *Social Determinants of Health*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
- Mehlum, S., P. Kristensen, H. Kjuus & E. Wergeland (2008) "Are occupational factors important determinants of socioeconomic inequalities in musculoskeletal pain?", *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health* 34 (4):250–259
- Monden, C. W. (2005) "Current and lifetime exposure to working conditions. Do they explain educational differences in subjective health?", *Social Science & Medicine* 60, 2465–2476.
- Moore, J. (1988) "Miscellanea, Self/Proxy Response Status and Survey Response Quality. A Review of the Literature", *Journal of Official Statistics* 4 (2):155–172.
- Niedhammer, I., J.F. Chastang, S. David & C. Kelleher (2008) "The contribution of occupational factors to social inequalities in health: Findings from the national French SUMER survey", *Social Science & Medicine* 67,1870–1881.
- Oskarson, M., M. Bengtsson & T. Berglund (red.) (2010) *En fråga om klass: levnadsförhållanden, livsstil, politik*. Stockholm: Liber.
- Parker, M.G. (2002) "Socioekonomisk status och hälsa hos äldre", 128–145 i L. Andersson (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Siegrist, J. & T. Theorell (2006) "Socioeconomic position and health: the role of work environment and employment", 73–100 in: J. Siegrist & M. Marmot (eds.) *Social inequalities in health: New evidence and policy implications*. New York: Oxford University Press.
- Siegrist, J. & M. Marmot (2004) "Health inequalities and the psychosocial environment – two scientific challenges", *Social Science & Medicine*, 58 8:1463–1473.
- Socialstyrelsen (2009) *Folkhälsorapport 2009*. Västerås: Edita Västra Aros.
- Svallfors, S. (2004) *Klassamhällets kollektiva medvetande: klass och attityder i jämfö-*

- rande perspektiv*. Umeå: Boréa.
- Szulkin, R & M. Tählin (1994) "Arbetets utveckling", 87–116 i J. Fritzell & O. Lundberg (red.) *Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*. Stockholm: Brombergs.
- Thorslund, M. & O. Lundberg (1994) "Health and inequalities among the oldest old", reprinted from *Journal of Aging and Health* 6 (1):51–69.
- Thorslund, M., O. Lundberg, M.G. Parker & K. Ahacic (1996) "Klass, hälsa och funktionsförmåga bland de allra äldsta". Särtryck ur *Äldres hälsa, behov och bruk av service och vård*. Ädel-utvärderingen 96:6. Stockholm: Socialstyrelsen. Särtrycks-serien nr 65.
- Thorslund, M. & M. Parker (2005) "Hur mår egentligen de äldre?", *Läkartidningen*, 102 (43):3119–3124.
- Tobiasz-Adamczyk, B., E. Bartoszevska, P. Brzyski & M. Kopacz (2007) "Long-term consequences of education, working conditions, and health-related behaviors on mortality patterns in older age. A 17-year observational study in Kraków, Poland", *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health* 20 (3):247–256.
- Toivanen, S. (2007) *Work-Related Inequalities in Health – Studies in income, work environment, and sense of coherence*. Stockholm: Stockholm University.
- Vågerö, D. (1992) "Health inequalities from the cradle to the grave? Hypotheses on health policy", *International Journal of Health Science* 3:175–183.
- Warren, J. R., P. Hoonakker, P. Carayon & J. Brand (2004) "Job characteristics as mediators in SES-health relationships", *Social Science & Medicine* 59, 1367–1378.
- Wilkinson, R.G. (1999) "Health, hierarchy and social anxiety", 48–63 in N. E. Adler, M. Marmot, B.S. McEwan & J. Stewart (eds.) *Annals of the New York Academy of Sciences: Vol. 896. Socioeconomic Status and Health in Industrialized Nations: Social, Psychological and Biological Pathways*. New York: New York Academy of Sciences.
- Wilkinson, R. G. (2004) *Tänk på avståndet – ojämlikheten dödar!* Lund: Bokförlaget Augusti.
- Wilkinson, R.G. (2005) *The impact of inequality*. New York: The New Press.
- Åberg Yngwe, M. (2005) *Resources and Relative Deprivation. Analysing mechanisms behind income, inequality and ill-health*. Stockholm: Elanders Gotab.

Elektroniska källor:

- CSDH (2008) "Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health", Final Report of the Commission on Social Determinants of Health, Geneva, World Health Organization. Nedladdad 2010-07-21 från http://whqlibdoc.who.int/publications/2008/9789241563703_eng_part3.pdf
- Marmot, M. (2003) "Understanding Social Inequalities in Health. Perspectives in Biology and Medicine", Number 3 Supplement, Summer 2003. Nedladdad 2010-07-21 från <http://muse.jhu.edu/journals/pbm/summary/v046/46.3xmarmot.html>
- SCB – Statistiska centralbyrån. "Klassindelning och definitioner". Nedladdad 2009-05-04 från http://www.scb.se/Grupp/Hitta_statistik/Forsta_Statistik/Klassifikationer/_Dokument/SEI-MIS.pdf
- SCB – Statistiska centralbyrån. "Socioekonomisk indelning (SEI)". Nedladdad 2009-05-04 från http://www.scb.se/Pages/List____257217.aspx
- SCB – Statistiska centralbyrån. "Sysselsättning i olika branscher 1976–2008". Nedladdad 2009-05-28 från http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____198149.aspx
- Socialstyrelsen (2009). "Dödsorsaksregistret". Nedladdad 2009-10-30 från <http://www.socialstyrelsen.se/register/dodsorsaksregistret>.
- SOU 2002:5. "En handlingsplan för ökad hälsa i arbetslivet". Nedladdad 2010-08-16 från <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/2747>
- Stansfield, S., J. Head & Marmot, M (2000) "Work-related factors and ill health: The Whitehall II Study". Contract Research Report 266/2000. Nedladdad 2010-07-21 från http://www.hse.gov.uk/research/crr_pdf/2000/crr00266.pdf
- Statens folkhälsoinstitut (2010) "Svenska lärdomar av Marmot-kommissionens rapport Closing the Gap". Nedladdad 2010-08-16 från <http://www.fhi.se/Documents/Aktuellt/Nyheter/Marmot.pdf>
- Statens folkhälsoinstitut (2009) "Livsstilsrapport 2008. Lägesrapport om livsstilsfrågor". Nedladdad 2010-05-16 från <http://www.fhi.se/PageFiles/6054/R2009-07-Livsstilsrapport-2008.pdf>
- The Black Report (1980) Nedladdad 2009-04-20 från <http://www.sochealth.co.uk/history/black.htm>

Författarpresentation

Vanessa Parker, fil. kand. i sociologi, arbetar som forskningsassistent vid Aging Research Center, som tillhör både Karolinska Institutet och Stockholms Universitet. Hennes arbete gäller äldres hälsa och livssituation samt sociala konsekvenser av sjukdomar. *Liselotte Lööf* är fil. kand. i sociologi med inriktning mot personal, arbete och organisation. *Ingemar Kåreholt*, FD, är sociolog och senior forskare vid Aging Research Center. Hans forskningsintresse rör sambandet mellan socioekonomisk position och hälsa samt mellan socioekonomisk position och konsekvenser av sjukdom.

Tabell 1. Frekvensfördelning i absoluta tal och procent. N= 1 131.

	1992 (n=329)		2002 (n=284)		2004 (n=518)	
	Frekvens	Procent	Frekvens	Procent	Frekvens	Procent
OHÄLSOUTFALL 1992/2002/2004						
Global självskattad hälsa						
God	172	56,8	118	41,5	298	57,5
Däremellan	98	32,3	117	41,2	174	33,6
Dålig	33	10,9	28	9,9	44	8,5
Psykiska besvär						
Minimum	0		0		0	
Maximum	9		9		9	
Medel	1,39		1,66		1,42	
Smärta i rörelseorgan						
Minimum	0		0		0	
Maximum	9		9		9	
Medel	1,95		2,50		2,06	
Cirkulationsbesvär						
Minimum	0		0		0	
Maximum	10		14		13	
Medel	1,17		1,40		0,99	
Funktionsnedsättning¹						
Minimum	0		0		-	
Maximum	18		18		-	
Medel	2,57		2,59		-	
Kognitiv nedsättning						
Minimum	0		0		0	
Maximum	10		10		10	
Medel	1,74		1,67		1,30	
SEP 1968/1981						
Utbildning						
Grundskola	244	74,2	171	60,2	224	43,2
Utöver grundskola	85	25,8	113	39,8	294	56,8
Social klass baserat på yrke						
Arbetare	212	64,4	141	49,6	240	46,3
Tjänstemän	117	35,6	143	50,4	278	53,7
SEP I BARNDOM 1968/1981²						
Faders social klass baserat på yrke						
Arbetare	194	59,0	167	58,8	326	62,9
Tjänstemän	135	41,0	117	41,2	192	37,1
ARBETSMILJÖ 1968/1981						
Fysisk arbetsmiljö						
0	159	48,3	161	56,7	299	57,7
1	92	28,0	66	23,2	120	23,2
2	50	15,2	36	12,7	70	13,5
3	22	6,7	20	7,0	28	5,4
Psykisk arbetsmiljö						
0	106	32,2	74	26,1	106	20,5
1	106	32,2	95	33,5	184	35,5
2	73	22,2	67	23,6	135	26,1
3	33	10,0	41	14,4	77	14,9
4	5	1,5	6	2,1	15	2,9
SOCIODEMOGRAFISKA VARIABLER						
Kön						
Kvinna	150	45,6	139	48,9	281	54,2
Man	179	54,4	145	51,1	237	45,8
Ålder						
Minimum	77		77		69	
Maximum	95		92		88	
Medel	82		81		74	

¹ SWEOLD 2004 genomfördes endast per telefon, därav inga uppgifter för funktionsnedsättning.² Retrospektiv fråga ställd 1968 och 1981.

Tabell 2. Effekter av arbetsmiljöförhållanden på sambandet mellan socioekonomisk position, mätt med utbildning och social klass baserat på yrke, och sex ohälsoutfall.

Ohälsoutfall	Modell	SEP		Arbetsmiljö ²		Förändring ³ i % av β -koefficient
		Hög ¹	Låg	Fysisk	Psykisk	
Dålig självskattad hälsa						
Utbildning (N=1 067)	1	1	1,47**			
	2	1	1,44**	1,05		5,2
	3	1	1,50**		1,16**	-6,0
Social klass baserat på yrke (N= 1 067)	1	1	1,45**			
	2	1	1,42**	1,03		4,9
	3	1	1,51**		1,18**	-12,2
Psykiska besvär						
Utbildning (N=1 067)	1	1	1,14			
	2	1	1,16	1,57 ^{4†}		-15,7
	3	1	1,19		1,29***	-12,2
Social klass baserat på yrke (N=1 067)	1	1	1,02			
	2	1	1,05	1,56 ^{4†}		- ⁵
	3	1	1,10		1,29***	- ⁵
Smärta i rörelseorgan						
Utbildning (N=1 103)	1	1	1,27*			
	2	1	1,21 ⁹	1,11		17,9
	3	1	1,31*		1,23***	-15,7
Social klass baserat på yrke År 1992 ⁶ (N=315)	1	1	1,41			
	2	1	1,25	1,20		35,4
	3	1	1,54 [†]		1,34**	-25,7
Social klass baserat på yrke År 2002 & 2004 ⁷ (N=788)	1	1	0,87			
	2	1	0,85	1,76 ^{4*}		- ⁸
	3	1	0,91		1,19**	- ⁸
Cirkulationsbesvär						
Utbildning (N=1 081)	1	1	1,37*			
	2	1	1,38*	1,02		-2,5
	3	1	1,36*		2,49 ^{4*}	3,5
Social klass baserat på yrke (N=1 081)	1	1	1,43**			
	2	1	1,47**	1,05		-7,5
	3	1	1,40**		2,37 ^{4*}	6,1
Funktionsnedsättning						
Utbildning (N=518)	1	1	1,29			
	2	1	1,17	1,20		37,1
	3	1	1,28		2,81 ^{4†}	3,2
Social klass baserat på yrke (N=518)	1	1	1,28			
	2	1	1,14	1,20		46,3
	3	1	1,26		2,79 ^{4†}	4,9
Kognitiv nedsättning						
Utbildning (N=1 005)	1	1	1,62***			
	2	1	1,59***	1,05		3,7
	3	1	1,59***		1,11 [†]	3,7
Social klass baserat på yrke (N=1 005)	1	1	1,58***			
	2	1	1,55***	1,03		3,1
	3	1	1,53***		1,09 ⁹	6,6

¹ Referenskategori.

² Linjär representation om inget annat anges (se not 4).

³ Beräknas enligt följande formel: $1 - (\ln(\text{Modell 2 OR eller Modell 3 OR}) / \ln(\text{Modell 1 OR}))$.

⁴ Det är ej rimligt med linjär representation varvid en dikotomisering genomförts av de ursprungliga kategorierna (se variabelbeskrivning).

⁵ Förändring i β -koefficient redovisas inte då den ursprungliga skillnaden var mycket liten.

⁶ Innehåller resultat för år 1992 då resultatet skiljer sig från år 2002 och 2004 som slagits samman.

⁷ Innehåller resultat för år 2002 och 2004 sammanslagna då resultatet för dessa år skiljer sig från år 1992.

⁸ Då analyser inte visade på en positiv korrelation mellan social klass baserat på yrke och smärta i rörelseorganen åren 2002 och 2004 redovisas inte förändring i β -koefficient.

[†] $p < 0,10$ * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$. För resultat med fet stil är $p < 0,05$.

⁹ $p = 0,11$.

Motstånd och stöd: En studie av svenska muslimska församlingar

Klas Borell och Arne Gerdner¹

Institutionen för socialt arbete, Mittuniversitetet,
respektive Hälsohögskolan, Högskolan i Jönköping

Opposition and Support: A Study of Swedish Muslim Congregations

Anti-Islamic attitudes are deeply rooted in Western Europe, and Muslims have, especially in the post-September 11 context, experienced discrimination and demonization. But how do anti-Islamic attitudes affect practicing Muslims and their congregations? The aim of this study, the first of its kind in Europe, is to present a statistically representative view of how Muslim congregations in Sweden experienced the reactions from the surrounding community. The results of the survey carried out show that according to the representatives of the local congregations (n=105) half of the congregations have experienced opposition from the local community and in 40 percent of the congregations criminal offences have been committed against active Muslims or their places of worship. This opposition is closely connected with two types of situations: either international occurrences (i.e. terrorist bombings in, for example, London, Madrid) or local events that have emphasized the presence of Islam in the public sphere. A multivariate analysis of the results of the study shows that the strongest opposition has taken place in small municipalities with a large proportion of immigrants. However, opposition does not preclude support. On the contrary, opposition appears to have a mobilizing effect on those who support the right of Muslims to exercise freedom of religion. However, neither opposition nor support are the key factors affecting whether congregations see themselves as established in the local community. The degree of anchorage depends on the demographic composition of the congregation and on the degree of contact that the members have with the surrounding community.

Det kan på goda grunder hävdas att muslimer i Västeuropa är dubbelt utsatta. De möter, i egenskapen av att ofta vara invandrare, främlingsfientlighet, exkludering och diskriminering, men dessutom också anti-muslimska fördomar (Strabac & Listhaug, 2006). Anti-islamiska attityder har djupa europeiska rötter (Saïd, 1978) men har, framför allt sedan terrorattackerna den 11 september 2001, både intensifierats (t.ex. Sheridan, 2006) och fått en specifik samtida form där framför allt två dimensioner, ”säkerhet” och ”kultur”, kommit att kombineras (Richardson, 2004). Med hänvisning till internationell terrorism och till vad som uppfattas som muslimska staters hot mot världsfreden, tenderar islam att ”säkerhetiseras” (jämför Doty, 2000), dvs. att be-

1 Författarna vill rikta ett särskilt tack till Maria Hamrén, Ida Rindsäter, Maria Smås, Malin Sundqvist och till projektassistenterna Johanna Nordlander och Anna Sällström för det omfattande arbete de lagt ned på insamling och hantering av enkätdata.

traktas inte som en religion bland andra världsreligioner utan som en risk utifrån en säkerhetsagenda. Samtidigt görs från ”kulturella” utgångspunkter islam till en exceptionell religion: den utmålas som inte endast ett hot mot säkerheten utan också som ett hot mot centrala västliga värden som demokrati och jämställdhet.

Flera studier visar att muslimska invandrare i Västeuropa möter mer fördomar och diskriminering än andra invandrare (t.ex. Allen & Nielsen, 2002). Nyligen har detta visats i en jämförande studie av elva europeiska storstäder (Open Society Institute, 2009). Jämför också med data från *Mångfaldsbarometern*, Mella & Palm, 2010). Men hur drabbas aktivt troende muslimer och deras församlingar av de anti-islamiska tendenserna?

I en rad fallstudier från olika håll i Västeuropa har motstånd mot planerade moskébyggen undersökts (för en översikt, se Cesari, 2005). Studier av det slaget har en hel del att säga om den symboliska roll moskéer kommit att spela i främlingsfientlig och anti-islamisk retorik, men de säger sällan något om hur aktiva muslimer uppfattar sådana protester och, ännu mindre, något om omgivningsreaktioner mot det stora flertalet muslimska församlingar. Majoriteten av aktiva svenska muslimer samlas nämligen till bön inte i för ändamålet byggda moskéer utan i mycket enkla bönelokaler, inrymda i t.ex. källare och tidigare lagerlokaler. Typiskt för dessa bönelokaler är dessutom att de inte endast är platser där troende samlas till bön. Här organiseras också sociala insatser för församlingsmedlemmarna och för andra i lokalsamhället (Borell & Gerdner, under tryckning, a, b) och församlingarna bedriver – ofta med utgångspunkt från sitt frivilliga sociala arbete – omfattande samverkan med andra organisationer inom den ideella sektorn och med kommunala institutioner och beslutsfattare (Borell et al., under tryckning, c). Islam har därmed under senare år förflyttats från det privata till det offentliga lokala rummet. Det kan ses som en viktig förändring av den ideella sektorn och som en viktig del av ett allt mer föränderligt ideellt organisationslandskap, karaktäriserat av nya organisationer och nya former för organisering (jämför flera av bidragen i Bengtsson & Kugelberg, 2009).

Avsikten med denna studie är att, för första gången i Europa, söka ge en riksrepresentativ bild av hur representanter för muslimska församlingar uppfattar den lokala omgivningens reaktioner mot sina verksamheter. Fokus riktas med andra ord inte mot spektakulära protester mot stora moskébyggen, utan mot den breda och sammansatta vardagsverklighet det stora flertalet muslimska församlingar verkar i. I vilken utsträckning, frågar vi oss, möter församlingarna, enligt sina företrädare, motstånd i lokalsamhället och vilka former tar sig detta motstånd? Och går det att knyta motståndsaktiviteter till särskilda situationstyper och, därmed, att säga något om det lokala motståndets kopplingar till en nationell och internationell anti-islamisk diskurs? Men vi uppmärksammar inte bara motstånd utan också *stöd*. I vilken utsträckning och i vilka former menar församlingsrepresentanterna att församlingarna får ett lokalt stöd av andra aktörer? Vi undersöker dessutom hur omfattningen av såväl motstånd som stöd påverkas av specifika lokala förhållanden, t.ex. kommunens storlek eller andelen utlandsfödda. Till sist försöker vi också belysa förhållandet mellan motstånd och stöd. Är förekomsten av stöd och motstånd ömsesidigt uteslutande eller finns det ett mer dynamiskt, interaktivt förhållande mellan stöd och motstånd från olika aktörer i omgivningen?

Vi har så här långt, utan att problematisera detta, talat om de muslimska organisationerna i lokalsamhället i termer av *församlingar*, dvs. organisationer med medlemsregister och en demokratiskt vald styrelse (för en diskussion om församlingsbegreppet, se Harris, 1998). Att svenska muslimer – i likhet med andra muslimer i västvärlden (se t.ex. Yang & Ebaugh, 2001), men till skillnad från vad som oftast är fallet i länder med muslimsk befolkningsmajoritet – valt att ansluta sig till församlingsmodellen brukar ibland förklaras med systemet för statligt och kommunalt stöd till religiösa samfund. Det förutsätter bland annat en vald styrelse och en förteckning över medlemmar. En förmodligen minst lika viktig förklaring handlar om den dominerande organisationsmiljöns betydelse. De muslimska lokala organisationerna i Sverige är unga; de har i genomsnitt varit verksamma under endast 16 år (Borell & Gerdner, 2010). Därmed har de varit hänvisade till den ”organisationsteknologi” som dominerar andra frivilligorganisationer, inte minst andra religiösa organisationer. Som Emami (2003) understryker i sin doktorsavhandling om Iranska riksförbundets organisering, ser man helt enkelt inga alternativa sätt att organisera frivilligt arbete på än de som råkar vara i bruk inom frivilligsektorn som helhet. Val av organisationsformer är dessutom en legitimitetsfråga. Organisationer som ställer sig utanför en allmänt omfattad form för organisering förvägras inte bara ekonomiska resurser i form av offentliga bidrag; de riskerar dessutom att uppfattas som icke-legitima av andra aktörer.

Metod

Muslimska församlingar definieras operationellt i undersökningen som medlemsbaserade organisationer med en vald styrelse och som har lokaler där fredagsbön genomförs regelbundet. Församlingarna har identifierats dels med hjälp av det församlingsregister som finns vid *Nämnden för statligt stöd till trossamfund* (SST), dels genom kompletterande eftersökningar på Eniro och Internet. Sedan nedlagda församlingar och organisationer som enligt egna uppgifter inte var att betrakta som församlingar tagits bort, återstod 147 aktiva muslimska församlingar i Sverige. Av de 147 har 105 besvarat studiens enkät. Svarsfrekvensen är med andra ord 71 procent.

Även med en tillfredsställande svarsfrekvens är det viktigt att undersöka om det finns selektionsmekanismer som kan sätta tillförlitligheten av studien i fråga. En analys av det externa bortfallet visar emellertid att det inte finns några statistiska skillnader i svarsbenägenheten som har att göra med församlingarnas etnicitet eller med gruppering inom islam. Det finns heller inga signifikanta skillnader i svarsbenägenheten som har att göra med kommunens storlek eller andra karakteristika såsom medelinkomst, andel arbetslösa eller andel utlandsfödda. De som besvarat enkäten mer eller mindre omgående skiljer sig heller inte från de som besvarat den först efter flera påminnelser. Däremot är svarsandelen högre för församlingar som är geografiskt lokaliserade till bostadsområden (88 procent) jämfört med församlingar i centrumbebyggelse (58 procent) och annat område (68 procent).

Enkäten är relativt omfattande (16 sidor med sammanlagt 90 frågor) och består av olika sektioner. Frågor om stöd från olika aktörer i samhället besvarades av represen-

tanter för 99 församlingar och frågor om yttre motstånd mot verksamheterna – idag såväl som under församlingens etableringsfas – besvarades av 94 företrädare. Analys av detta interna bortfall visar att de församlingar som valt att inte besvara frågor om motstånd mot verksamheterna skiljer sig från övriga församlingar i ett viktigt avseende: det handlar om organisationer som existerat längre. Församlingarnas ålder kan innebära att man haft svårare att svara på frågor om motstånd under etableringsprocessen, eftersom dessa händelser ligger längre tillbaka i tiden (för en mer detaljerad bortfallsanalys, se Borell et al., under tryckning, c).

De undersökta församlingarna är verksamma i 57 svenska kommuner. Nio procent ligger i kommuner med färre än 30 000 invånare och 19 procent i kommuner med fler än 200 000 invånare. Däremellan finns 14 procent av församlingarna i kommuner med 30 000 – 50 000 invånare, 32 procent i kommuner med 50 000 – 100 000 invånare och 19 procent i spannet 100 000 till 200 000 invånare.²

Motstånd och stöd

Ungefär hälften av de muslimska församlingarnas företrädare (54 av 105) rapporterar någon form av lokalt motstånd mot sina verksamheter. Men vilka former tar sig då detta motstånd?

Tabell 1: Former i vilka man upplevt motstånd (n = 94 som svarat på frågor om motstånd)

	Antal	Andel (%)
Negativa artiklar i lokalpress	13	14
Negativa insändare i lokalpress	22	23
Namninsamlingar mot församlingen	5	5
Protestmöten	6	6
Negativa flygblad	12	13
Överklaganden i bygglovsärenden	10	11
Avslag i bygglovsärenden	5	5
Vandalisering	24	26
Våld mot församlingsmedlemmar	6	6
Hotelser	22	23
Annan form? (a)	20	21

(a) Här nämns kränkande e-post, brev och bloggar, liksom inbrott, klagomål till hyresvärd samt ryktesspridning.

2 Enkätstudien är en del av ett större projekt som vill belysa de lokala svenska muslimska församlingarnas verksamheter. Till de områden som studeras hör församlingarnas olika aktiviteter – inte minst deras omfattande sociala arbete – och församlingarnas roll i integrationsarbetet, men också de organisationsformer som utvecklas och den samverkan som bedrivs med andra organisationer och institutioner.

Ett alarmerande resultat är att församlingar inte bara utsatts för olika legala former för motstånd (såsom negativa insändare i lokalpressen och negativa flygblad) utan också för brottsliga angrepp. Ungefär en fjärdedel av organisationsföreträdarna rapporterar att deras församlingar utsatts för motstånd som tagit sig kriminella former. Hela 26 procent av uppgiftslämnarna uppger att deras lokaler vid någon tidpunkt drabbats av vandalisering, dvs. för en form av antimuslimska hatbrott där moskén eller bönelokalen utsatts för skadegörelse eftersom den representerar islam och muslimer. I nästan lika många fall (23 procent) uppges enskilda församlingsmedlemmar ha utsatts för olaga hot och i ett fåtal fall har dessutom enskilda församlingsmedlemmar utsatts för fysiskt våld. Läger vi samman alla kriminella former av motstånd (våld, hot, vandalisering, inbrott etcetera) har 40 procent av församlingarna drabbats.

En intressant och viktig fråga handlar om *när* motståndet inleddes, dvs. om det är möjligt att koppla samman motstånd med specifika händelser?

Tabell 2: I vilket specifikt skede inleddes motstånd?

	Andel av totalt 91 svarande	Andel av de 54 som rapporterat motstånd
I samband med att församlingen startades	11 %	15 %
Då moskén /bönelokalen planerades.	20 %	30 %
Då Moskén/bönelokalen invigdes	10 %	17 %
I samband med 11 september 2001	23 %	33 %
Annan händelse, därav	19 %	26 %
Lokalförändring	4 %	7 %
Internationella händelser (a)	2 %	4 %
Församlingen nämnd i media	6 %	7 %
Annan mer vardaglig situation	7 %	7 %

(a) Såsom den s.k. karikatyrkrisen och bombdåden i Madrid och London.

Man kan sammanfattande konstatera (se Tabell 2) att motstånd uppkommit i två olika situationer. För det första handlar det om internationella händelser, t.ex. terrordåden den 11 september och de efterföljande attackerna i Madrid och London, dvs. det rör sig om händelser och skeenden som ligger utanför Sverige och bortom svenska muslimers kontroll (en dryg tredjedel av fallen). Dessa kopplingar mellan internationella tilldragelser och omgivningens yttringar av motstånd mot församlingen illustrerar det nära sambandet mellan lokala motståndsaktiviteter och en nationell och internationell anti-islamisk diskurs. För det andra har motstånd uppkommit i situationer då en församling startats, en ny moské eller bönelokal planerats eller invigts eller då församlingens lokaler förändrats på något sätt. Sammantaget handlar detta om händelser som på olika sätt har att göra med islams förflyttning från det privata till det offentliga rummet. Situationstyperna har, annorlunda uttryckt, det gemensamt att de

på olika sätt gör islam synlig i lokalsamhället och att islams motståndare därmed får tillgång till en tydlig måltavla.

Aktörer: Stöd och motstånd

För att mera konkret undersöka församlingsföreträdarnas bedömningar av motståndet mot deras församlingar, men också av stödet som församlingarna fått, fick de skatta relationerna till olika aktörer i lokalsamhället, bland andra kommuner, de politiska partierna, andra religiösa samfund, media och privatpersoner utanför församlingarna (se Tabell 3 och 4).

Tabell 3. Stöd från omgivande samhälle, procentuell fördelning av skattningar.

Stöd från	n	Nej, inte alls	Ja, men ganska lite	Ja, en del	Ja, ganska mycket	Ja, väldigt mycket	Medianvärde
Kommunen	99	41 %	19 %	28 %	9 %	2 %	Ja, men ganska lite
Något/några politiska partier	97	89 %	3 %	3 %	5 %	-	Nej, inte alls
Andra religiösa samfund	97	51 %	21 %	20 %	8 %	1 %	Nej, inte alls
Andra föreningar	96	59 %	22 %	15 %	3 %	1 %	Nej, inte alls
Media (tidningar, radio, TV)	96	78 %	12 %	9 %	1 %	-	Nej, inte alls
Företag	97	91 %	5 %	3 %	1 %	-	Nej, inte alls
Privatpersoner utanför församlingen	94	60 %	15 %	12 %	9 %	5 %	Nej, inte alls

Tabell 4. Motstånd från omgivande samhälle, procentuell fördelning av skattningar.

Motstånd från	n	Nej, inte alls	Ja, men ganska lite	Ja, en del	Ja, ganska mycket	Ja, väldigt mycket	Medianvärde
Kommunen	91	82 %	8 %	6 %	3 %	1 %	Nej, inte alls
Något/några politiska partier	93	79 %	11 %	7 %	3 %	1 %	Nej, inte alls
Andra religiösa samfund	92	90 %	7 %	1 %	1 %	1 %	Nej, inte alls
Andra föreningar	93	88 %	7 %	3 %	2 %	-	Nej, inte alls
Media (tidningar, radio, TV)	92	87 %	5 %	2 %	2 %	3 %	Nej, inte alls
Företag	92	97 %	3 %	1 %	-	-	Nej, inte alls
Privatpersoner utanför församlingen	91	62 %	17 %	15 %	6 %	1 %	Nej, inte alls

Majoriteten av uppgiftslämnarna menar att de fått stöd från kommunerna, men i ganska liten utsträckning. Stödet har, praktiskt taget alltid, varit av ekonomiskt slag och handlat om aktivitets- och lokalbidrag. Starkare motstånd från kommunerna har gällt lokalfrågor och byggnadslov, men också oenigheter om aktivitetsbidrag.

Olika politiska majoritetsförhållanden i kommunerna spelar, intressant nog, ingen eller mycket liten roll för upplevelser av stöd eller motstånd (se också Borell et al., under tryckning, c) och det går över huvud taget inte urskilja några väsentliga skillnader i bedömningen av de olika etablerade politiska partierna. Av de församlingsrepresentanter som uppger att deras organisationer fått stöd av politiska partier nämns partier ur det borgerliga och det rödgröna blocket ungefär lika ofta och formerna för stöd handlar bl.a. om stöd till planerade moskéer och om samverkan i integrationsarbetet. Också bland svaren från församlingsrepresentanter som rapporterar ”mycket” eller ”väldigt mycket” motstånd från politiska partier saknas ett tydligt mönster och exempel på ”motståndspartier” fördelas ganska jämt mellan representanter för båda blocken. Det är dock viktigt att lägga märke till att uppgiftslämnarna särskilt pekar ut två partier *utanför* blocken, nämligen Sverigedemokraterna och Nationaldemokraterna. Deras motstånd handlar om uttrycklig anti-islamisk propaganda, förmedlad via insändare i lokalpressen, flygblad eller hemsidor. För partierna i de borgerliga och rödgröna blocken handlar det snarare, enligt församlingsföreträdarnas bedömningar, om enskilda ställningstaganden som uppfattats som ”fördomsfulla” och om mer specifika motsättningar i lokal- eller bidragsfrågor.

Enligt församlingsföreträdarna finns ett mycket begränsat motstånd från andra religiösa samfund och när det gäller uppfattat stöd anges framför allt andra muslimska församlingar. I några fall nämns också Svenska kyrkan och ospecificerade kristna samfund. Den vanligaste formen för stöd är ekonomiska bidrag, men stödet från kristna organisationer har också gällt gemensamma sociala projekt och interreligiös dialog. Samtidigt som andra muslimska församlingar anges som den viktigaste källan till stöd bland religiösa organisationer pekas andra muslimska organisationer och riktningar ut som den, inom just detta aktörsfält, viktigaste källan till motstånd. Det handlar, visar svaren, om ryktesspridning och misstänksamhet från andra islamiska riktningar men också om öppna konflikter med islamistiskt orienterade grupperingar.

Bland föreningar som uppfattats stödja församlingarna nämns ofta studieförbundet; förutom det muslimska studieförbundet Ibn Rushd – som ofta återkommer – nämns ABF, Studieförbundet, Vuxenskolan, Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV) och Folkuniversitetet. Dessutom nämns lokala mångkulturella sammanlutningar och invandrarföreningar, IOGT-NTO och politiska ungdomsförbund.

När det gäller uppfattat stöd och motstånd från media finns en tydlig åtskillnad mellan lokala media och riksmidia. Lokala medier – lokalpress, lokal-TV och lokalradio – ses relativt ofta som ett stöd på så sätt att de gjort reportage om församlingarna som uppfattats som ”sakliga”. Riksmidia bedöms helt annorlunda. De ”fabricerar” och ”förvränger fakta”, skriver utan att kontrollera uppgifter och korrigerar inte fel, enligt flera församlingar.

Stödet från enskilda personer har ofta gällt ekonomiskt stöd eller stöd med utrust-

ning till församlingarna (telefon, fax m.m.) och antalet enskilda stödjare anges vanligen vara från en handfull upp till ett 30-tal personer (utom i de fall då det handlar om insamlingar till mosképrojekt då bidragsgivarna kan räknas i tusentals). Motstånd från privatpersoner varierar från irritation från enstaka grannar och insändarskribenter, över hotbrev och olika former av skadegörelse mot muslimska lokaler till omfattande protester mot moskébyggen och lokalupplåtelse.

Som tidigare nämnts uppger ungefär hälften av de muslimska församlingsrepresentanterna att de uppfattat ett mer eller mindre starkt motstånd mot sina församlingar. Hur väljer man då från församlingarnas sida att hantera detta? Går man aktivt ut med bemötanden eller väljer man en annan strategi? En knapp majoritet av församlingarna har på olika sätt försökt bemöta negativ kritik, oftast genom lokalpressen eller genom informationsmöten av olika slag. En representant från en av dessa församlingar förklarar: "Det finns mycket missförstånd och grundlösa uppfattningar, då är det bra att ibland förklara vad man står för." Nästan lika många väljer emellertid uttalat strategin att "ligga lågt och ta det lugnt".

Omgivning och förankring

Hur påverkas då stöd och motstånd av församlingarnas karaktäristika och av olika lokala omgivningsfaktorer? Detta har undersökts med hjälp av multivariata regressionsmodeller. Bland de oberoende, dvs. potentiellt förklarande variablerna, prövades samtliga variabler som beskrev församlingen (dvs. storlek, etnicitet, demografisk struktur, riktning inom islam, församlingens synlighet utåt och dess aktivitetsnivå)³, och också omgivningsfaktorer i form av kommunernas karaktäristika (dvs. kommunens storlek, ekonomiska situation, andel arbetslösa och andel utlandsfödda). Modeller för att predicera motstånd mot församlingarna prövades både ifråga om motståndets bredd (dvs. motstånd från olika håll) och ifråga om dess totala omfattning (mätt som en kombination av intensitet och bredd). Oavsett hur man väljer att mäta motstånd är resultaten desamma. Det är i små kommuner med en relativt stor andel utrikes födda som församlingarna upplever störst motstånd. Församlingens egen demografiska struktur och lokalens synlighet utåt visar sig inte ha någon betydelse. Tabell 5 visar modellen för motståndets omfattning (modellen för motståndets bredd är snarlik). Endast de faktorer som bidrar till förklaring har tagits med (s.k. forward selection).

3 Modellerna har gjorts med s.k. "forward selection" i syfte att sälla fram de mest väsentliga faktorerna ur alla tillgängliga variabler – inklusive fyra som beskriver kommuner (storlek, ekonomi, etnisk mångfald och andel arbetslösa) respektive tio variabler som beskriver församlingarnas demografiska sammansättning och lokalernas funktion och synlighet. För modellen som predicerar stöd togs även motståndets omfattning med som predicerande faktor.

Tabell 5: Multivariat regression av faktorer som förklarar församlingsrepresentanternas bedömningar av motståndets respektive stödets omfattning, samt grad av förankring i området. Optimala modeller (forward selection) visas.

Beroende faktor	Modell-egen-skaper	Förklarande faktorer	B	Standard-fel för B	Beta	t	p
Motståndets omfattning	$R^2 = 0,25$	Andel utrikes födda i kommunen	0,19	0,048	0,51	3,96	0,000
	$p = 0,000$	Folkmängd, 1000 inv	- 0,004	0,001	- 0,40	- 3,14	0,003
		(Konstant)	- 0,48	0,799		- 0,60	0,552
Stödets omfattning	$R^2 = 0,14$	Motståndets omfattning	0,47	0,156	0,37	3,00	0,004
	$p = 0,004$	(Konstant)	3,17	0,496		6,40	0,000
Grad av förankring	$R^2 = 0,18$	Andel kvinnor	0,02	0,006	0,37	2,92	0,005
		Andel ungdomar, 7–17 år	0,02	0,007	0,26	2,05	0,044
	$p = 0,006$	(Konstant)	1,62	0,317		5,10	0,000

R^2 är andel förklarad varians, B är regressionskoefficient (icke standardiserad), Beta är standardiserad regressionskoefficient, t är t-värde och p är sannolikheten för nollhypotesen, dvs. inget samband. P anges dels för hela modellen, dels för respektive predicerande faktor i modellen.

Det är viktigt att notera att motstånd inte utesluter stöd. Tvärtom finns, visar det sig, ett starkt interaktivt förhållande mellan motstånd och stöd. Just på de orter där församlingsrepresentanterna upplevt ett brett och omfattande motstånd tenderar nämligen också stödet till de muslimska församlingarna att ha haft både större bredd och större omfattning. Alla korrelationer är positiva och signifikanta ($R = 0,21 - 0,23$). En rimlig tolkning av detta till synes paradoxala förhållande är att motståndet gett upphov till stöd, dvs. motstånd av olika slag har bidragit till att aktivera organisationer och enskilda i lokalsamhället som är beredda att aktivt stödja muslimers rätt att fritt få utöva sin religiösa tro. När dessa motkrafter blir synliga blir det möjligt för församlingarna att identifiera allierade och utveckla samverkan med nya parter (jämför här också Borell et al., under tryckning, c). Denna tolkning får också stöd i de multivariata regressionsmodellerna, där den enda signifikanta prediktorn för stödets utbredning och omfattning är just motståndets omfattning (se Tabell 5).

Vilken mera *aktuell* bedömning ger då församlingarna av sin förankring i lokalsamhället?

Tabell 6: Församlingsrepresentanternas bedömning av församlingarnas förankring i det omgivande samhället.

	n	NEJ! Stämmer inte alls	Nej Stämmer inte riktigt	? Oklart	Ja Stämmer till stor del	JA! Stäm- mer helt och fullt	Median- värde
Församlingen har en stark positiv förankring i området	92	8 %	1 %	20 %	47 %	25 %	Ja Stämmer till stor del
Församlingen känner fortfarande motstånd eller aggression från personer och i grupper i området	93	57 %	14 %	17 %	11 %	1 %	NEJ! Stämmer inte alls
Folk i området ser nog på vår församling som något annorlunda och främmande	92	41 %	16 %	29 %	10 %	3 %	Nej Stämmer inte rik- tigt
Folk i området ser vår församling som ett naturligt inslag i områdets kulturella och sociala liv	92	5 %	13 %	26 %	45 %	11 %	Ja Stämmer till stor del
Församlingen respekteras väl även av de i området som inte är våra medlemmar	95	1 %	2 %	28 %	48 %	20 %	Ja Stämmer till stor del
Vi upplever ofta att det finns främlingsfientlighet och rädsla för islam bland andra i området	95	21 %	18 %	31 %	23 %	7 %	? Oklart

Som framgår av tabellen (se Tabell 6) instämmer en betydande majoritet av församlingsföreträdarna, helt eller delvis, med positiva påståenden om lokal förankring och respekt, samtidigt som en betydande minoritet – 30 procent – mer eller mindre instämmer med påståendet att de lokalt ofta möter främlingsfientlighet och rädsla för islam. Situationen kan beskrivas som *sammansatt* snarare än som enbart *negativ*. En sådan bild ligger också nära den som förmedlas i jämförande europeiska undersökningar om allmänhetens inställning till islam och muslimer. I likhet med förhållandena i andra västeuropeiska länder är svenska muslimer dubbelt utsatta: de särbehandlas inte bara därför att många av dem är invandrare utan också på grund av sin religiösa tro. Samtidigt pekar dessa jämförande europeiska studier på skillnader mellan länderna. Främlingsfientlighet och anti-islamiska fördomar har mindre omfattning i Sverige än i andra länder i Västeuropa som studerats (se Strabac & Listhaug, 2006; Open Society Institute, 2009), ett intryck som inte motsägs av denna studie. Det finns dock goda skäl till försiktighet i bedömningen. Sverigedemokraternas parlamentariska genombrott i 2010 års val är ett genomslag för en typ av främlingsfientlig – och inte minst anti-islamisk – högerpopulism som hittills haft begränsad framgång i Sverige. Ur ett västeuropeiskt perspektiv kan detta ses som ett steg i riktningen mot ett slags ”normalisering” av opinionsbildningen i Sverige (för en bakgrund, se Rydgren, 2010).

Graden av förankring⁴ kunde på motsvarande sätt prediceras i multivariat analys. Här visade det sig att varken stöd eller motstånd var avgörande. Istället är det församlingarnas demografiska struktur som påverkar bedömningen av lokal förankring. Församlingar med större andel kvinnor och större andel ungdomar i åldern 7 till 17 år upplever större förankring. Vi tolkar detta som att församlingar med fler kvinnor och fler ungdomar har större kontaktyta till det omgivande samhället.

Slutsatser

Den första statistiskt representativa studien i Europa om hur representanter för muslimska församlingar uppfattar omgivningens reaktioner mot sina verksamheter visar att ungefär hälften av de svenska församlingarna utsatts för någon form av lokalt motstånd. Ett alarmerande resultat är att 40 procent av församlingsföreträdarna rapporterar kriminella handlingar riktade mot aktiva muslimer och mot muslimska församlingslokaler.

Motståndet har en stark koppling till två situationstyper. Den första situationstypen handlar om den roll internationella händelser spelar. Med terrorattackerna den 11 september, liksom t.ex. de senare bombdåden i Madrid och London, har islam – trots starka fördömanden från muslimska ledare av dessa dåd – i många sammanhang kommit att betraktas inte som en religion bland andra utan som ett säkerhetsproblem som alla enskilda islamiska organisationer och troende får representera. Genomsla-

4 Ett sammanfattande, summativt index som skapats utifrån variablerna i Tabell 6, där variablerna 2, 3 och 6 har givits omvänd kodning.

get för dessa internationella händelser i det lokala samhället understryker att det lokala motståndet inte utspelas i ett vakuum; motståndsaktiviteterna är starkt beroende av en nationell och internationell anti-islamisk diskurs. Den andra situationstypen handlar om lokal synlighet: när muslimska församlingar exempelvis tillkännagivit planer på att bygga en moské eller invigt nya lokaler, blir islams närvaro i det offentliga rummet konkret och anti-islamiska krafter får tillgång till en symbolisk representation av det ”främmande”. De båda situationstyperna har det gemensamt att de på olika sätt gör islam synlig i lokalsamhället och att islams motståndare därmed får tillgång till en tydlig måltavla.

Det är framför allt i små kommuner, med många utrikes födda, som församlingsrepresentanterna upplevt motstånd. Men motstånd utesluter, som vi kunnat se, inte stöd och just på de orter där motståndet varit som störst uppfattas också stödet som mest omfattande. Motstånd verkar i själva verket ha en mobiliserande effekt; negativa reaktioner mot muslimska församlingar aktiverar de krafter i lokalsamhället som är beredda att verka för muslimers frihet att få utöva sin religion. Församlingsrepresentanternas bedömning av förankringen i lokalsamhället hänger däremot samman med församlingarnas interna demografiska sammansättning, dvs. i praktiken på bredden av medlemmarnas sociala nätverk – inte på upplevelser av externt stöd eller motstånd.

Referenser

- Allen, C. & J. S. Nielsen (2002) *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- Bengtsson, B. & C. Kugelberg (2009) *Föreningsliv, delaktighet och lokal politik i det mångkulturella samhället*. Malmö: Egalité.
- Borell, K. & A. Gerdner (under tryckning, a) ”Hidden Voluntary Social Work: A Nationally Representative Survey of Muslim Congregations in Sweden”, *British Journal of Social Work*.
- Borell, K. & A. Gerdner (under tryckning, b) ”Frivilligt socialt arbete i svenska muslimska församlingar: Tradition, organisation, integration”, *Socionomens Forsknings-supplement*.
- Borell, K. & A. Gerdner, A. Sällström, J. Nordlander & E. Lundkvist (under tryckning, c) ”Muslimska församlingar i lokalsamhället: Samverkan eller isolering?”, *Socialvetenskaplig Tidskrift*.
- Borell, K. & A. Gerdner (2010) ”Etnicitet och organisation”, *Invandrare & Minoriteter* 37(1): 13–16.
- Cesari, J. (2005) ”Mosque Conflicts in European Cities: Introduction”, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31(6): 1015–1024.
- Doty, R. (2000) ”Immigration and the Politics of Security”, *Security Studies* 2/3(8): 71–93.
- Emami, A. (2003) *Att organisera oenighet. En sociologisk studie av Iranska riksförbundet och dess medlemsorganisationer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

- Mella, O. & I. Palm (2010) *Mångfaldsbarometern 2010*. Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Open Society Institute (2009) *Muslims in Europe*. At Home in Europe Project. New York, London, Budapest: Open Society Institute.
- Richardson, J. E. (2004) *(Mis)Representing Islam: The Racism and Rhetoric of British Broadsheet Newspapers*. Philadelphia: John Benjamin's Publ.
- Rydgren, J. (2010) "Radical Right-Wing Populism in Sweden: Still a Failure, But for How Long?" *Scandinavian Political Studies* 25(1): 27–56.
- Sheridan, L. P. (2006) "Islamophobia Pre- and Post-September 11th, 2001". *Journal of Interpersonal Violence* 21(3): 317–336.
- Säid, E. W. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon.
- Strabac, Z. & O. Listhaug (2006) "Anti-Muslim Prejudice in Europe: A Multilevel Analysis of Survey Data from 30 Countries", *Social Science Research* 37: 268–286.
- Yang, F. & H. R. Ebaugh (2001) "Transformation in New Immigrant Religions and Their Global Impact", *American Sociological Review* 66(2): 269–288.

Författarpresentation

Klas Borell är professor i sociologi, verksam vid Mittuniversitetet, Östersund. *Arne Gerdner* är professor i socialt arbete, verksam vid Högskolan i Jönköping och vid Mittuniversitetet, Östersund.

Japanese Animation and Glocalization of Sociology¹

Kiyomitsu YUI

Kobe University

Globalization of Japanese Comics and Animations

Barcelona, Innsbruck, Seoul, Paris, Durban (South Africa), Beijing, Cairo, Krakow, Trento..., these are the cities where I have delivered my talks about Japanese animation (Anime) and comics (Manga). Especially through the enthusiasm of the young audience of the classes which had nothing to do with whether my presentation was good or not, I have been impressed by the actuality of globalization.

There are at least three reasons to pick Japanese animation and Manga up in sociology as its subject matter. First, pluralization of centers (“origins of dispatch”) of globalization. Second, globalization of culture and consciousness. Third, relationship between post-modern social settings and sub-cultures (cultural production).

Talking first about the second point, globalization of culture: “Characters” in Manga and Anime can be considered as a sort of “icons” in the sense suggested by J. Alexander (Alexander, 2008:a, 2008:b). Icons are “condensed” symbols in the Freudian meaning (Alexander 2008:782). According to T. Parsons (alas, in the good old days we used to have “main stream” so to speak, and nowadays we have the cliché that goes “contrary to Parsons I argue...,” instead of “according to Parsons”), there are three aspects in culture as a symbolic system: cognitive, affective-expressive, and evaluative orientations.

In Parsons’ age, globalization was not such a significant issue in sociology as in the present. Now we can set the new question: which aspect of a cultural symbol can be most feasible to be globalized, to be able to travel easily in the world? It would be unthinkable or at least very difficult to imagine a situation in which we would share the evaluative aspect such as a religious, moral or ideological orientation globally. The evaluative aspect is the toughest aspect of a culture, seen as a symbolic system, in resisting to be invaded by global “others.”

How about the cognitive aspect? We can relatively easily exchange with each other scientific arguments organized on the cognitive criterion. For intellectuals including sociologists, exchanging ideas is a key activity and not to be committed to this sort of dialogue can lead to a fatal deficit. As a cognitively organized symbolic system can go beyond the embedded nature of locality, its symbols can be exchanged.

1 Parts of this essay, namely parts of the second and third section, are a modification and adaptation from a Forward written by the author to *The Dragon and the Dazzle: Models, Strategies, and Identities of Japanese Imagination, An European Perspective*, by Marco Pellitteri.

Then, how about the affective-expressive aspect? It is often said that in enjoying music there are no national borders. All those phenomena called “costume play” in Manga / Anime conventions throughout the world are appearing because of this floating (rootless, unembedded) nature of the symbols of this aspect. People can *feel* instantly what is going on out there with the expressed images, sounds and icons of the cultural symbols, for example, comic characters like Mickey Mouse, Pokémon, Doraemon, Sailor Moon and so forth, no matter how different ideologies they could actually be harboring. Icons are condensed meanings and representations that appeal to sentiments / affections. This is an aspect of symbols that can be transmitted and accepted beyond borders easier than other aspects of culture.

Thus the most “globalization-friendly” aspects of a symbolic system would be, first, the affective-expressive one and second, the cognitive one. The evaluative aspect come last to be globalized.

In the Parsonian sense of sociological explanation of social order, the interconnection of norms (relatively concrete level of regulation) and values (higher level of regulation that is transcendent over each concrete situation) has been crucial. And this interconnection presupposes the collectivity that is involved in the shared value-orientation. This collectivity has been called a “community” and beyond that, “society”, that Parsons himself termed “societal community.” What we are facing, it seems, is the shift of sociological explanation from one based on this kind of “societal community” towards one characterized by the following two directions: first, from value to affective / sentimental in orientational dimensions, and second, from transcendental value over each situation to inherent “norm” or code within each situational type in spatial allocations.

I am *not* saying that, in our society, the societal community has disappeared. Instead, we still need to talk about that in the following two senses: First, because it has not disappeared but still remains with us, second, because to a society exposed more intensely to “global others”, efforts concerning borders become more and more strong and searches for one’s own identity become more intensified, sometimes even aggressive.

Thus, I have been giving talks of this abstract nature in the classrooms in the cities mentioned above. Nevertheless, if the audiences of young students still kept their attention, even with enthusiasm towards my talk, it is because of the power of the icons called Manga and Anime, obviously not because of any sort of teaching skills of mine, I am afraid.

Post-modern settings and Animation/Manga

As A. Appadurai once put it, “the link between the imagination and social life, I would suggest, is increasingly a global and deterritorialized one.” (Appadurai, 1996, p.55).

In my view, Appadurai talks about the intermesh between the process of glocalization and the post-modern experiences. All the cultural products generated and distributed through electronic media have the same fate of being intertwined by these two contemporary tendencies: post-modernity and glocalization.

In this regard, there is a basic difference between Manga and Anime: Anime is truly a production of electronic media and always a harbinger of Manga in the global arena before Manga arrives to the world as a printed media. "Otaku" (the tribe of fan groups for Japanese Anime and Manga) in the world tend to be exposed to Anime first and then they become interested in Manga with its more detailed contents and complex information in the background. Ironically, for the creativity of this entire business of the Anime / Manga industry, Manga is a treasure house which has been providing the core image of the media-mix strategy: TV Anime series, movies, games, character goods, cards, and so forth (this has been called an "Image Alliance" by Shiraishi, 1998). For this entire media-mix strategy it is Manga that is the historical starting point, just contrary to the actual, time-sequential process of penetration of Anime into the world. To search for the real core of the creativity of the industry, world "Otaku" are now looking for this treasure house of (original) Manga.

The popularity of and readiness to accept Anime (and then Manga) in general but especially in the younger generation, is indicative of a deeper predisposition toward the post-modern condition. I will describe the features of Anime / Manga in connection with the following post-modern tendencies / conceptions.

It is said that the following conditions are central to the notion of the post-modern:

- 1 Fragmentation of time and space: this is closely related to the process called globalization. You can imagine daily life with MTV and the Internet that can take you to every small corner in the world at once, in the blink of an eye. This situation can transform your life into a fragmented space and time.
- 2 Aesthetisation of daily life: this process concerns the generalization of the urban lifestyle. Georg Simmel has already mentioned this process of aesthetisation of life, but for him this tendency is limited to a selected group of the upper or middle class who are dwelling in a metropolitan area that presents a wide variety of choices and can accommodate a vast range of taste. Now, however, this tendency is spread out all over the society in almost all the advanced capitalistic countries.
- 3 De-centralization of the self or deconstruction of the subject: As a consequence of the fragmentation of time and space, "the modern man," described by D. Riesman for instance, who has internalized one transcendental value system, no longer exists. Here "transcendental" means a value system which is not embedded in each concrete context but is transcendent beyond different contexts. Instead of this type of modern man, "the other-oriented" person, as Riesman put it, is now dominant.
- 4 De-differentiation of borders: Between high-culture and low-culture, between nation and ethnicity, between original and copy, between real and virtual, between the genres like art, objects, visual arts, novels, games, etc, all these borders tend to be blurred.

Regarding the issue of the breakdown of grand narrative in the arguments of post-modernity, we are facing so many different small narratives and stories from every corner of the world, each having its own “exotic” flavor. It is easy to see the connection between this phenomenon and the fragmentation of time and space, and then the connection of this with the process of pluralization of centres for globalisation. That we can find Japanese Anime and Manga in almost every “Globe Corner Bookshop” in the world is one example of this plurality.

Also this fragmentation of time and space is in the case of Japan corresponding to syncretism on the level of a value system. Japanese syncretism is in direct correspondence with the processes of both modernization and post-modernization. The basic task of the modernization in Japan was quite different from that of the West. In Japan, since acceptance, adaptation and a short-term catch-up strategy were the key issues, Japanese syncretism, and a patchwork of religious movements had some functional relevance. Thus Japanese modernity already had some elements of post-modernity in its own *modernization* process, and now these elements are coming to the fore. Concerning the differences between modern and post-modern Japan, it is worth noting that while “catching up” was the key issue in the modernization process, in post-modern settings invention and creation are the issues of importance, and emphasis falls on Japan as the one of the pluralized centres for glocalization.

Japanese syncretism concerns almost all the features of the post-modern condition. The fundamental image of Riesman’s “modern man” who internalizes one single transcendental value, was, I am afraid, already alien to the Japanese historical / social process of modernization. The “situational self,” a changed self-disposition according to each situation, a kind of allocation of different selves according to each different context, is not so “strange” arrangement in the Japanese mind-set and social settings all through the eras of pre-modern, modern and post-modern. Although, westernization is one of the basic aspects of Japan’s modernization, due to Japan’s pattern of importation, the authentic borders or distinctions between genres, areas and hierarchies said to be typical of western modernity, had already been blurred during the era of Japanese modernization.

Finally, Japan is known as the land of aestheticism. But why is that? Again we can start with the model of western type modernization: one transcendental value super-ego (in Freudian sense), and asceticism (in Weberian sense). From a Japanese point of view, this model is not a historically universal framework even during the process of modernization. I am not saying that there are no such thing in Japan like the asceticism, the suppression of desire by the super-ego, instead, there are some important areas (situations), mainly public domains where the “suppression” is very essential for Japanese society and mind-set, but there are other social domains as well that are quite free from such suppressions. This is again the allocation of fragmented time and space in society. In each domain, people have a different code for behaviour. In short, the expression of desire is different in Japan from that of the “West.” This difference allows Japanese society to develop its aestheticism of daily life relatively “easily,” and continuously from traditional to modern period of time.

Thus, with this background and where post-modern characteristics and glocal movements meet, there are favorable conditions for the Japanese pop-culture, Anime and Manga to flourish.

Acceptance of Japanese Anime and Manga in the World

As for all texts, both sides of creator / sender and reader / receiver, Manga "literacy" should matter. On the basis of this "literacy" on both sides, Manga / Anime industry and its Image Alliance strategy, assure creativity of the area. We have well known arguments about the Japanese medieval art of Emakimono (illustrated hand scrolls) as a root of Manga and Anime (Takahata 1999). Takahata did not stop his links of arguments at this point. He argues that the Japanese language itself is the real root of Manga / Anime because of its peculiar hybrid characteristics as a language. In the sense that almost every tradition is an invented tradition, Japan also is inventing these traditions *after* we have seen the "success" of Anime and Manga in the world, and in this context it can be connected to cultural nationalism. At the same time, these arguments of heritages can also be resources paradoxically for hybridization or glocalization.

The issue of the "anti-harmful Manga campaign" in Japan in the early 1990's can be important considering the process of acceptance of Anime and Manga in the world. It is said that the typical supporter of this movement or campaign was a housewife and the motive was to hide pornographic Manga from children's eyes or at least diminish such Manga. In my view, the same basic logic lies in the processes of the wider permeation of post-modern condition and its effect of the blurring borders. Because of this process of de-differentiation, "pornographic" Manga came to be exposed to housewives and seen by them in case of Japan.

The same type of campaign occurred in the world when it faced the Japanese "harmful Anime" full of erotic expressions. People were shocked by the nature of this "de-differentiation" of borders in Japanese Anime, namely a "borders invasive" nature in itself.

Though, as Tamaki Saito put it, because Japanese Otaku are not perverts they can enjoy the perversions in the fictional world of Anime, or exactly speaking, the border between fiction and reality is fundamentally different in Japan from that of the "West". This is the crucial point in the issue I just briefly touched upon before.

Acceptance of Japanese Anime and Manga, it seems, tend to start with resistance. Japanese Anime was or still is supposed to be perverse, full of violence and sex, and to be no good for children to watch. Sometimes ethical codes of the "host" country banned Japanese Anime to be broadcasted. From this starting phase, standpoints towards Japanese Anime gradually moved to the second phase in which people recognize a quality in Japanese Anime and Manga and see it as entertainment in a more normal way. In the third phase, Tezuka's Anime for example, and above all, Miyazaki's many qualified Anime gained world-wide reputation and celebration, getting important prizes in the world movie festivals. In the fourth phase, which is the phase of present

day, Oshii Mamoru's *The Ghost in the Shell*, Ohtomo Katsuhiro's *Akira*, and Mizuki Shigeru's *Nononba* have gained a reputation of artistic achievement as a sophisticated, even avant-garde art. In my impression the flow of acceptance has moved from phase one to four, that is from a more centrifugal positioning of Anime (characterized by more refusal) from the standpoint of the "host" country over an evaluation of just cheap entertainment to a more centripetal positioning of Anime (characterized by more acceptance) and then to an evaluation of highly artistic skills and now even to an evaluation of avant-garde achievement. The last could make Anime the object of centrifugal forces again (thus being regarded as perverse) again, but this time it could be so in that it shows some "dangerous" radical images as a new type of *art*. It could be perverse as an avant-garde art. I am not saying that the blame of Japanese Anime as full of violence and sex does no longer exist, instead, the blame is still with us but at the same time, reputation of Anime and Manga in these days is not quite confined to it.

Travelling Cultures and Travelling Sociology

In these years of my travelling around different countries doing talks on Manga / Anime in different universities, from Poland, Austria, Italy via France to Egypt, and from China to South Korea, I have been basically using the sociological conceptualization mentioned above.

To put it differently, I have been trying to catch up this sub-culture from Japan that had already travelled away in advance of my sociology, yet explaining it in sociological terms. It involves the process of a travelling sociology with a travelling sociologist talking about travelling cultures. I am also certain that so many other sociologists are doing the same thing on this globe. Without this travelling nature, the development of our current sociology could not be envisioned. In this regard, this summer, on the occasion of the world congress of the ISA, the International Sociological Association, in Gothenburg, Sweden, I proposed a session to its Research Committee of the History of Sociology, for dialogues between young Japanese sociologists and sociologists from all over the world. Fortunately, the idea was accepted and thanks to the organizers and the people who have been active in this research committee, we were able to initiate a good start. We are planning the next step in two years with an eye on the next ISA world congress four years from now, 2014, in Yokohama, Japan.

Recently, this autumn 2010, a small research group in Japan (represented by me) received a funding from Japan's Ministry of Education and Sciences to do a study on Manga and Animation in the world. It can be the case that subcultures are able to keep their genuine energy and power because of them keeping distance from governmental control and if so, they might also keep a distance to our investigation. We shall see. Though, there appears to be a good chance to do really global research on the subject. Actually there is a research network called "(European) Manga Network" founded by Dr. Jean-Marie Bouissou at Sciences Politiques, Paris and with this Network I have been in close contact for years. The Network has organized already

four or five conferences in Paris. I am now proposing an extended world congress on the subject to be held in Japan next year, 2011, for the first time in cooperation with the European Manga Network, yet this time not confined to Europe but extended to the world. I hope that this conference will be the basis for a next stage of explosion of world-wide travelling cultures and travelling sociologies / sociologists on the subject. The conference in the “homeland” (if there exists such a thing) of Manga and Anime will show our longstanding mutual influences and the inter-textuality of our cultures.

Finally taking this opportunity, as a member of the Local Organizing Committee of the ISA world congress in Yokohama, let me suggest to you, the readers of Sociologisk Forskning, to make your furthest travel into the Far East in 2014 in order to let your sociology travel the furthest.

References

- Alexander, Jeffrey (2008:a) “Iconic Consciousness: the Material Feeling of Meaning”, *Environment and Planning D: Society and Space*, pp.782–794.
- Alexander, Jeffrey (2008:b) “Iconic Experience in Art and Life: Surface / Depth Beginning with Giacometti’s *Standing Woman*”, *Theory, Culture and Society*, vol. 25, No. 5, September. pp. 1–19.
- Appadurai, Arjun (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ito, Go (2005) *Tezuka is Dead: Postmodernist and Modernist Approaches to Japanese Manga*. NTT Shuppan.
- Robertson, R. (1992) *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
- Saito, Tamaki (2000) *Sento Bishojo no Seisin Bunseki*. Ohta Shuppan.
- Shiraishi, Saya (1998) “Manga Anime no Globalization” in *Hen-yo suru Asia to Nihon*.
- Takahata, Isao (1999) *Juni-Seiki no Animation*.

Biographical note

Kiyomitsu Yui is professor of sociology at Graduate School of Humanities, Kobe University. He is also vice president of the Society for Sociological Theory in Japan. Among his contributions in English is “Theories on modernization of Japan Today” in *International Journal of Japanese Sociology* 1994:3.

Recensioner

Maria Carbin, *Mellan tystnad och tal: flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 2010

I sin statsvetenskapliga doktorsavhandling *Mellan tystnad och tal: flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik* har Maria Carbin studerat den politiska debatten om hedersrelaterat våld. Syftet är tudelat: Först att analysera den kamp om betydelser som hedersmordsdebatten utlöser i offentlig integrations- och jämställdhetspolitik. Här identifierar Carbin fyra diskurser som haft betydelse. En mångfaldsdiskurs som bejaktar "kulturella skillnader", en värderingsdiskurs som kritiserar "patriarkala värderingar" hos andra kulturer, en diskurs om strukturell diskriminering och en könsmaktsdiskurs. Det andra syftet är att analysera hur unga svenska kvinnor med utländsk bakgrund positioneras i skärningspunkten mellan dessa fält.

Carbin gör en förtjänstfull genomgång av hur politiken om hedersrelaterat våld har centererats kring konstruktioner av "vi" och "dom". Konsekvenserna är en politik som har byggt på exkluderings/exotiseringar av unga kvinnor med utländsk bakgrund, trots uttalade ambitioner att problematisera dylika praktiker. Avhandlingen tecknar en fördjupad bild av hur svårt det är att överskrida dessa tankemönster. Carbin pekar vidare effektivt på hur alla politiska lösningar tenderar att skapa låsningar i någon utsträckning. De formuleringar som ges "problemet" i de diskurser hon funnit formerar gränser som utesluter andra beskrivningar, varpå kunskap/perspektiv/erfarenheter går förlorade. Härigenom tecknas komplexiteten såväl i det generella politiska arbetet som i den specifika hedersvåldsfrågan. Språk, föreställningar, maktordningar, så många krafter samverkar när "ett problem" ska tecknas, och därtill lösas. Att skapa medvetenhet om de hinder vi bygger in i våra resonemang – med de många nivåer dessa kan omfatta – är en process som måste gå genom ett kritiskt, öppet men ändå målmedvetet reflekterande. Här bör kunskap och medvetenhet om betydelser av kön, klass, etnicitet/ras och sexualitet ges utrymme menar Carbin.

Parallellt med avhandlingens förtjänster ser jag dock ett allvarligt problem. Genom att studera diskurser – genom texter och tal – vill Carbin undersöka hur olika praktiker legitimeras, hur objekt konstrueras och vad som framstår som mer eller mindre möjligt att säga. Denna tal- och textstudie kombineras med en diskussion om tänkbara strategier för en feministisk postkolonial politisk kritik av fältet. Carbin förordar en hållning som utgår från att strukturell diskriminering vid sidan av kön måste beaktas för att förklara hedersvåldsproblematiken. Därför är det, säger Carbin, centralt att överskrida den likhetens politik som könsmaktsdiskursen etablerat runt förståelsen av hedersrelaterat våld där kön används som enda förklarande parameter, samt att problematisera privilegier inom gruppen kvinnor.

Problemet är att det studium av *politiska* diskurser som avhandlingen ska handla

om nu förs som om det var en diskussion om *teoretiska* förståelser. Som forskare inom den könsföreläsningssteoretiska förståelse som Carbin diskuterar, och värderar, blir jag därför allt mer undrande under läsningen. Är det verkligen förståelsen hos politiker som Margareta Winberg och Mona Sahlin som ska teckna innehållet och begränsningarna i "könsföreläsningsperspektivet"?

Carbin gör förvisso ett förbehåll i not 65 om att den politiska könsföreläsningsdiskursen inte är "exakt samma" som "en akademisk radikalfeministisk analys" (vems analyser det nu syftar på?). Men vad hjälper det när hon i framställningen sätter likhetstecken mellan politiska artikulationer av en könsföreläsningsförståelse med dess teoretiska grund. Politik och akademi kollapsas. Läsaren ges en match mellan Mona Sahlin och Gayatri Spivak.

Här kunde därför följa en utläggning om den forskningsbaserade könsföreläsningssteoretiska våldsförståelsen, och hur Carbin förbigår den. Exempelvis hur sagda forskningsanalytiska perspektiv fragmentering/sammanhållande, avvikelser/normalitet av Carbin – i enlighet med vad jag kallar en hegemonisk förståelse av könsföreläsningsdiskursen – byts ut mot de empiriska kategorierna olikhet/likhet och "att räkna flera parametrar"/"att bara se en parameter". Eller att Carbin i likhet med de politiska diskurser hon studerat önskar *förklara* (heders)våld (att förklara våldet återkommer genomgående i Carbins problemformulering), medan en feministisk könsföreläsningsförståelse inte nödvändigtvis drivs av samma kunskapsintresse: Här önskar man istället *se* våldet.

Dylika resonemang får dock inte plats här och borde tillika skjuta över målet. Behovet av att göra teoretiska klargöranden om våldsforskning illustrerar dock avhandlingens problem: Att diskursanalysen övergår i en värdering av olika teoretiska perspektiv – och det är inte de skarpaste argumenten för (exempelvis) en könsföreläsningsförståelse som läsaren får möta. Detta speglar i sin tur en tendens jag menar att man kan spåra i flera samtida samhälls- och humanvetenskapliga arbeten med diskursanalys som metod. Empirin väljs så att vissa teman kan diskuteras och kritiseras, vilket kan vara nog så intressant. Samtidigt kan förekomsten av andra, motstående, perspektiv förbigås så att bilden av vilka föreställningar som finns om en fråga, på ett fält, beskär kraftigt. Här syns "en könsföreläsningsförståelse av våld" ha råkat alldeles extra illa ut (jfr Hemmings 2005, Richardson 2006) – sannolikt på grund av dess politiska genomslag. Skillnader mellan den politiska diskursens och forskningsfältets förståelser har genomgående inte upprätthållits.

Jag vill därför faktiskt bli petig. För det är inte utan anspråk på att problematisera makt och privilegier Carbin anträder forskningsarenan. Ändå kan man med hennes egen verktygslåda säga att hennes "tal" och "tystnad" återinskriver medialt dominerande föreställningar om könsföreläsningssteoretisk våldsforskning som identisk med politiska förståelser av (heders)våld. Härigenom kommer författaren att rekonstituera den könsföreläsningssteoretiska våldsforskningen som icke existerande utanför en politisk artikulation av dess idéer. Just denna bild användes framgångsrikt vid 00-talets mediala angrepp mot sagda forskning, för att försöka framställa den som teoretiskt undermålig. Konsekvenserna av detta angrepp för "vilka praktiker som legitimeras, vilka objekt som konstruerats och vad som är mer eller mindre möjligt att säga" om våld, kan väl knappast överskattas. Vilket ansvar axlar Carbin här?

Dock saknas inte viktiga poänger i avhandlingen. Inte minst är diskussionen om svårigheterna för unga kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld att delta i skapandet av politik på området på ett sätt som inte återinskriver schabloner eller gör dem till kulturella stereotyper viktig. Här tydliggör Carbin ”representationens problem”, och visar att analyser som lyfter betydelser av klass, ras/etnicitet, sexualitet och kön är ytterligt påkallade.

Jenny Westerstrand, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

En fråga om klass: levnadsförhållanden, livsstil, politik, Maria Oskarsson, Mattias Bengtsson & Tomas Berglund (red.). Malmö: Liber, 2010

Ett delat samhälle: makt, intersektionalitet och social skiktning, Christofer Edling & Fredrik Liljeros (red.). Malmö: Liber, 2010

Från klass till organisation: en resa genom det sociala landskapet, Christine Roman & Lars Udehn (red.). Malmö: Liber, 2010

Foppatofflor bredvid blankputsade herrskor och ett par halvhögklackade damskor. Bilden på omslaget till antologin *En fråga om klass: levnadsförhållanden, livsstil, politik* säger något om de skarpa distinktioner som klass ofta handlar om. Att googla på ”foppatofflor” är att komma rätt in i en bloggvärld av mycket starka känslor, som krav på att dessa tofflor ”måste förbjudas enligt lag”. På Facebook har gruppen ”Hata foppatofflan” drygt 14 000 medlemmar. Jag tänker att föraktet för foppatofflor lika mycket är ett förakt för den arbetarklass som oftast bär dem.

Frågor om klass är och har alltid varit laddade, oavsett om det handlar om människors klasserfarenheter eller diskussioner i vetenskapliga sammanhang. I *Ett delat samhälle: makt, intersektionalitet och social skiktning* beskriver bokens redaktörer Christofer Edling och Fredrik Liljeros klass som sociologins nyckelbegrepp. Samtidigt har flera forskare väckt frågor om klass verkligen intresserar sociologer längre. Utifrån ett brittiskt sammanhang har Beverley Skeggs (1997/2000) beskrivit en sociologi som har retirerat från klassfrågorna, en reträtt som innebär att vissa har avfärdat klass som ett alltför strukturalistiskt begrepp, medan andra har använt studier av social rörlighet för att argumentera för att klass inte längre har betydelse.

Man kan se bokförlaget Libers ambitiösa satsning på att ge ut tre antologier samtidigt som ett sätt att lyfta klassfrågorna inom den samhällsvetenskapliga forskningen i Sverige. Men det är inte helt enkelt att beskriva klassfrågornas ställning. Klass är en fråga som gör sig gällande i olika sfärer: inom vetenskapen, politiken, skönlitteraturen, massmedia och inte minst som levd erfarenhet i människors liv. Det är inte givet att förståelsen av klass ser lika ut inom dessa olika sfärer. När det gäller klassfrågornas ställning inom samhällsvetenskaperna i Sverige säger det någonting att den övergripande frågan i *En fråga om klass* är: ”Spelar klass någon roll i dagens Sverige?”. Jag

tänker mig att frågan i en annan tid inte behövt ställas alls, eller att den hade formulerats på ett annat sätt, som ”På vilka sätt spelar klass roll i dagens Sverige?”.

Bidragen i *En fråga om klass* studerar olika aspekter av klass med hjälp av SOM-institutets nationella enkät från 2008, kallad ”Klass-SOM”. Enkäten innehöll frågor om nyheter och medier, politik, samhälle och demokrati, radio, teve och internet, samhälle och service, aktiviteter, intressen och värderingar, arbetsliv och arbetssituation. Boken är en bra genomgång av hur klass spelar roll, och särskilt intressanta är bidragen om social rörlighet och klassidentifikation samt utbildning och klass. I *En fråga om klass* blir det tydligt att den reträtt från klass som Beverley Skeggs menar har skett inom samhällsvetenskaperna inte stämmer överens med hur människor i Sverige betraktar sig själva och sina liv. Mattias Bengtsson och Tomas Berglund påpekar att tidigare forskning visar att majoriteten av Sveriges befolkning anser att det finns samhällsklasser. Bengtsson och Berglund studerar i sin artikel klassidentifikation, och de ser att den sociala rörligheten spelar viss roll när det gäller vilken samhörighet man känner med den klass man tillhör: ”de som har gjort en uppåtgående klassresa känner väsentligt svagare samhörighet med sin klass än de som inte har gjort någon klassresa. Vi kan också se att kön och ålder har en viss betydelse. Kvinnor känner i högre grad samhörighet med den klass de identifierar sig med än män och i den äldsta åldersgruppen (65 +) är samhörigheten större än i övriga åldersgrupper.” (s. 40). Bengtsson och Berglund menar att om det hade varit så att klass inte längre spelade roll för människor i Sverige skulle betydligt fler i deras undersökning inte ha haft någon uppfattning om sin klasstillhörighet. Nu var det bara sex procent som inte hade någon uppfattning om sin klasstillhörighet. Att klass fortfarande spelar roll för människor i Sverige idag är alltså tydligt.

Mira Öhlins kapitel handlar om hur subjektiv uppväxtklass och utbildningsnivå hänger samman, och de oddskvoter hon presenterar talar sitt tydliga språk: ”Det är tio gånger så höga odds att personer från en högre tjänstemannabakgrund har en universitetsutbildning jämfört med personer med arbetarbakgrund.” (s. 55). När hon studerar bakgrundsfaktorerens inverkan visar det sig att trots att kvinnor har något högre odds än män att vara universitetsutbildade, så har män ändå högre odds när det gäller att tillhöra tjänstemannaklassen. Öhlin skriver: ”Universitetsutbildning är således inte en investering som automatiskt ger utdelning i form av höga sociala positioner; könet är också av betydelse.” (s. 55).

Från klass till organisation: en resa genom det sociala landskapet är en festskrift till Göran Ahrne. I antologin diskuteras Göran Ahrnes bidrag till den sociologiska forskningen i Sverige, från när han arbetade med Levnadsnivåundersökningen som blev klar 1971, via boken *Klasssamhällets förändring* (Ahrne, Ekerwald och Leulfsrud 1985) som kallas hans ”kanske viktigaste bidrag till klassanalysen” (s. 8) till hans senare arbeten om organisationer och ”det sociala landskapet”. I det inledande kapitlet beskriver bokens redaktörer Christine Roman och Lars Udehn att Ahrnes klassanalys utgick från Erik Olin Wrights klassperspektiv, som de beskriver som centrerat kring självständigheten i arbetet och om man har kontroll över andras arbete. Såväl antologins titel som bidragens karaktär speglar förändringen i Ahrnes forskningsintressen,

just från klass till organisation. Eftersom antologin spänner över så många områden blir intrycket lite splittrat. Men boken ger en inblick i den bredd som kan rymmas inom en sociologs forskningsliv och hur andra sedan har arbetat vidare, mer eller mindre tydligt influerade av Ahrnes forskning.

Göran Ahrne återkommer också i den tredje Liber-antologin, *Ett delat samhälle*, där han skrivit det avslutande kapitlet om intersektionalitet. *Ett delat samhälle* har, till skillnad från de andra två antologierna, en tydligt uttalad intersektionell utgångspunkt. I boken diskuteras social skiktning, utifrån vad redaktörerna kallar ”fem principer” (s. 12) – klass, kön, etnicitet, sexualitet och ålder. Antologin kan fungera som en introduktion till intersektionella perspektiv på grundnivå, men boken väcker också frågor. Bland annat skulle jag gärna ha sett en diskussion om varför just dessa maktordningar finns med och inte andra, som exempelvis funktionalitet. Det finns ändå en hel del intressant att hämta i boken, som exempelvis Ove Sernhedes kapitel där han kopplar samman diskussionerna om etnicitet, kultur och diskriminering i det svenska samhället med samhällsförändringarna under 1980- och 90-talen: ”Att arbetslöshet, fattigdom och utanförskap, som tidigare betraktades som orsakade av strukturella förhållanden, nu ses som individuella tillkortakommanden har bidragit till att forma ett nytt samhällsklimat.” (s. 77). Det är ett samhälle där sociala klyftor har ”etnifierats”, men istället för att se social ojämlikhet menar Sernhede att det svenska samhället är upptaget med ”kulturella skillnader”. (s. 94).

När det gäller vad klassojämlikhet gör visar Stefan Svallfors bidrag i *Ett delat samhälle* det tydligt. Klasskillnader i hälsa är tydligt kopplade till hur mycket makt man har över sitt eget och över andras liv: ”Klassförhållandena kan alltså i förlängningen bokstavligen handla om liv och död.” (s. 39). I sitt kapitel påpekar Svallfors att klass är ett av samhällsvetenskapernas mest omstridda begrepp. Vad är det då för särskilt med klass? Det går att ge flera svar på den frågan. Ett är att klass handlar om ojämlikheter i samhället, ojämlikheter som berör maktförhållanden, hierarkier och konflikter. Därmed rör frågor om klass vid några av de mest grundläggande frågorna inom samhällsvetenskaperna: hur samhällen är organiserade, och hur makt och motmakt formas. Svallfors går i sitt bidrag igenom olika samhällsvetenskapliga förståelser av klass, där den amerikanska förståelsen beskrivs som baserad på ”samhällets totala materiella ojämlikhet” (s. 36). Svallfors pekar på andra, snävare klassförståelser, som John Goldthorpes, som utgår från ”olika positioner i arbetsdelningen i samhället” (s. 36). Svallfors är noga med att hålla isär frågor om klass och status, eftersom han inte vill sätta likhetstecken mellan klass och frågor om ”smak och stil” (s. 38). Svallfors text kan sägas vara ett exempel på hur den sociologiska historien om klass kan beskrivas, där vissa kontroverser görs tydliga och relevanta och andra är osynliggjorda. I Svallfors historieskrivning blir klassbegreppets historia inom sociologin en helt igenom manlig historia. Den feministiska kritik som riktats mot exempelvis John Goldthorpes teorier finns inte med, vilket jag verkligen hade önskat mig i en bok som gör anspråk på intersektionella perspektiv.

Såväl internationell som svensk forskning har under många år ägnat sig åt att belysa hur de komplicerade frågorna om hur olika maktordningar samverkar men också

bryts mot varandra. Därför blir det problematiskt när Göran Ahrne i sitt slutkapitel i *Ett delat samhälle* skriver: "En och samma människa kan samtidigt vara utsatt för orättvisor och diskriminering av olika slag, och man kan ibland tala om dubbelt eller flerdubbelt förtryck. I Sverige kan det till exempel gälla invandrarkvinnor i arbetarklassen, som drabbas av orättvisor såväl som arbetare som kvinnor och som invandrare." (s. 146). Trots en omfattande forskningsdiskussion om problemen med att lägga olika förtryck till varandra är det där den sammanfattande diskussionen av intersektionalitet hamnar.

Men frågan om hur olika maktordningar förhåller sig till varandra diskuteras också i några av bidragen i *Från klass till organisation*. Särskilt intressant där är Hassan Hosseini-Kaladjahis kapitel "Social sammanhållning och etnisk integration". Hosseini-Kaladjahis utgångspunkt är att Sverige har kunnat minska såväl klass som könsskillnader, men inte etniska klyftor. Hosseini-Kaladjahi ställer frågan: varför? Svaret han ger är att den sociala sammanhållning som folkhemsbygget grundade sig i handlade om solidaritet över köns- och klassgränser. Denna solidaritet var ett slags *solidarisk nationalism* som var "särskilt exkluderande" (s. 298). Hosseini-Kaladjahi landar i att folkhemets fördelar kan summeras i en "relativ jämlikhet mellan olika sociala klasser och relativ jämställdhet mellan män och kvinnor." (s. 304). Men, solidariteten inom folkhemmet resulterade också i en exkludering av andra grupper, som personer med utländsk bakgrund. De nordiska välfärdssystemens betoning på att komma tillrätta med klassorättvisor och fattigdom har tidigare diskuterats av Keith Pringle med flera (2010). I en jämförelse mellan Sverige, Danmark och Storbritannien betonar Pringle med flera den hegemoniska roll som det socialdemokratiska partiet och fackföreningsrörelsen haft i Sverige när det gäller utformningen av välfärdsstaten, en historia som innefattar en tydlig klasskamp. Samtidigt visar Pringles forskning också på något som komplicerar bilden än mer: det är framför allt klasskillnader som kunnat hanteras inom välfärdsstaten. Däremot har välfärdsstaten levererat betydligt sämre när det gäller att hantera exempelvis könsrelaterat våld, rasism, ålder, sexualitet, och funktionshinder.

Under sommaren läste jag parallellt med de tre antologierna forskning om intersektionella och feministiska perspektiv på klass. En lång rad forskare, såväl internationella som svenska, har ägnat sig åt att både kritisera och vidareutveckla klassteorier, som baserat sig på antaganden om män som klasssubjekt. Men den feministiska kritiken av de traditionella klassberättelserna diskuteras inte tillräckligt när klass tas upp i sociologins huvudfåra. I *Från klass till organisation* finns en rubrik i Håkon Leiufruds artikel som heter "Klass och genus". I *Ett delat samhälle* finns ett kapitel om kön och ett om intersektionalitet. I inledningskapitlet till *En fråga om klass* tar redaktörerna upp kritiken från feministisk forskning när det gäller "klassteoretikernas enögda betoning av förvärvsarbetet och produktionsfären" (s. 9). Men jag hade velat ha en diskussion om själva grundförståelsen av vad klass är. Som exempelvis Joan Ackers (2006) försök att, utifrån den feministiska och den postkoloniala kritiken mot klassbegreppet snävhets, omformulera själva klassbegreppet. Hon föreslår att klass kan betraktas som något som alltid är rasialiserat och könat. Vad innebär det för det svenska forsknings-

fältet om klass? Vad tillför en sådan omformulering av vad klass är och vad har den för brister?

Det är genom att problematisera frågorna om klass i relation till andra maktordningar som det går att komma fram till något mer än det vi redan vet. Det är en utmaning av traditionella perspektiv på klass som är helt nödvändig. Jag önskar mig att klassforskningen i Sverige tydligare tar till sig de kritiska perspektiv som feministiska och postkoloniala forskare bidragit med.

Lena Sohl, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Föregångarna: kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap, Kirsti Niskanen & Christina Florin (red.). Stockholm: SNS förlag, 2010

När jag först såg boktiteln *Föregångarna: kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap*, föreställde jag mig utifrån mitt 40-talistperspektiv, att den syftade på min generations fåtaliga föregångare. Boken handlar emellertid om föregångarna inom kvinno- och genusforskningen, vilket inte gör den mindre intressant. Kvinno- och genusforskningen etablerades som ett nytt och vetenskapskritiskt kunskapsområde vid svenska universitet och högskolor under 1980- och 90-talen. Det medförde att flera kvinnliga forskare kunde göra karriär och erhålla en professur. I antologin berättar elva av dessa om vägen fram till professuren. Vi får ta del av dessa pionjärens egna livshistorieberättelser, där de modigt har lämnat ut sina tankar och erfarenheter – vissa mer självutlämnande än andra. Att det inte varit helt lätt att återuppleva livet vid universitetet och bidra med en självbiografisk berättelse framgår av att flera av de inbjudna tackade nej till att delta i antologin av just det skälet.

Av de elva professorer, som bidragit till antologin, är två humanister och nio samhällsvetare, varav sju med ekonomisk inriktning. Samtliga har blivit professorer efter utlysning- och sakkunnigförfarande och i konkurrens med andra sökande. De är Drude Dahlerup (statskunskap), Anita Göransson (ekonomisk historia), Gunnel Forsberg och Tora Friberg (kulturgeografi), Carin Holmqvist och Elisabeth Sundin (företagsekonomi), Siv Gustafsson och Anita Nyberg (nationalekonomi), Mona Eliasson (psykologi) samt Yvonne Hirdman och Eva Österberg (historia). Därutöver svarar Kirsti Niskanen och Cristina Florin för ett informativt inledningskapitel, där de bl.a. pekar på ömma punkter och dilemman i genusforskningens utvecklingshistoria.

Även om livshistorieberättelserna utgör de medverkandes respektive framgångshistoria, beskrivs den mer sällan som oproblematiserad. I det närmaste samtliga omvittnar svårigheter att få förståelse för betydelsen av kön inom den egna disciplinen. Vissa har arbetat aktivt för att etablera genusforskning och genusrelaterade frågor inom den egna disciplinen. De har hållit fast vid moderämnets vetenskapssyn och metoder men ställt frågor utifrån ett kvinnopolitiskt, alternativt genusvetenskapligt, perspektiv. Andra har föredragit att arbeta mer tvärvetenskapligt och har därmed i vissa fall fjärrmat sig från moderdisciplinen. Genom de olika berättelserna belyses således indi-

rekt dilemmat mellan en strävan efter att integrera genus-/kvinnoforskningen i den egna disciplinen och tvärvetenskapligt samarbete.

Bokens elva berättelser visar på variationen i bakgrund. Sex av kvinnorna kommer från en medelklassmiljö, medan fem har arbetarklassbakgrund. De flesta är födda på 1940-talet och en på 1950-talet, och de påbörjade sin universitetsutbildning under 1960- och 70-talet. Trots olikheten i bakgrund redovisar de vissa likartade erfarenheter. I stort sett samtliga pekar på familjens betydelse för en positiv inställning till utbildning, liksom på betydelsen av goda skolresultat, hög arbetsmoral och en grundlagd vana att arbeta hårt. Från hemmet hade de också med sig en demokratisk värdegrund med intresse för social rättvisa och jämställdhet, såväl i samhället som i privatlivet, vilket under studietiden ledde till engagemang i kvinnorörelsen, antingen den liberala eller den mer radikala 70-talsfeminismen. Kvinnorörelsen, liksom vänsterrörelsen, med dess studiecirkel framhålls också som en viktig kunskapsrörelse, som gav grundläggande träning i samhällsteoretisk reflexion och analys.

Samtidigt vittnar flera berättelser om motstånd, ensamhet och utanförskap inom den egna institutionen på ett sätt, som man inte kan undgå att bli berörd av. Exempel på sådant upplevt motstånd är att ingen på den egna institutionen har läst det man skrivit, att man har utsatts för kommentarer som i dag skulle betecknas som sexuella trakasserier m.m. De berättar också om motgångar och överklaganden när det gäller sökta anställningar. Ensamheten och utanförskapet har dock i några fall i stället beskrivits som en styrka och som ett sätt att slippa anpassa sig.

Slående är att ingen av de elva har angivit uttalade strategier för karriärplanering. Majoriteten har, innan de erhöll sin professur, inte haft fasta förordnanden som exempelvis universitetslektor, utan de har försörjt sig genom vikariat, korttidsanställningar och i något fall genom anställning som forskarassistent, men i huvudsak genom olika forskningsanslag och utredningsuppdrag. Att jag lyfter fram avsaknaden av karriärplanering och tillsvidareförordnanden beror inte på att jag föreställer mig att "hungriga vargar jaga bäst" utan på att jag tror att det är tidstypiskt för denna generation kvinnor i akademien.

Om dessa kvinnor inte kände sig uppskattade på den egna institutionen, så blev de däremot internationellt uppmärksammade och involverades i internationella och nordiska forsknings- och samarbetsprojekt. Att de erhöll forskningsanslag och utredningsuppdrag visar att deras forskning var uppmärksammad av forskarsamhället, nationellt och/eller internationellt. Värt att notera i detta sammanhang är att de flesta, åtta av de elva, i sin forskning har inriktat sig på olika dimensioner av arbetets villkor, vilket *kan* ha haft betydelse för det omgivande samhällets intresse.

Kan vi då dra några slutsatser om varför dessa kvinnor blev kvar inom universitetet och så småningom erhöll den högsta vetenskapliga positionen och därmed inte tillhör de kvinnliga doktorer som avlänkades från universitetet? Även om det inte är möjligt att ge ett mer generellt svar på frågan, eftersom det trots allt är ganska få berättelser att grunda det på, finns dock som framgått vissa gemensamma mönster gällande just de elva kvinnor som bidragit till antologin. Dit hör, förutom en positiv inställning till utbildning och vana vid hårt arbete, projektsamarbetet och deltagandet i nationella

och internationella nätverk samt banden till kvinnorörelsen med dess jämställdhetsideal. Att de lyckades etablera sig kan således tillskrivas samspelet mellan internationell forskning, anslag från forskningsråd och organ utanför universitetet. Genom den institutionalisering av genusvetenskapen i universitetsstrukturen, som så småningom skedde, inrättades också särskilda tjänster och professurer, som kom vissa av dessa kvinnor till del.

Utan att förringa de medverkande kvinnornas erfarenheter kan jag inte undgå att reflektera över, i vilken mån deras erfarenheter är könsspecifika. Även män kan beskriva sin väg fram till professuren som kantad av motgångar, vilket t.ex. akademiledamoten och litteraturprofessorn Kjell Espmark beskriver i sin bok *Minnena ljuger*. Att introducera ett nytt vetenskapskritiskt perspektiv inom en etablerad disciplin möter inte sällan motstånd, vilket omvittnas av pionjärer inom andra områden. Sammanfattningsvis utgör emellertid boken ett viktigt tidsdokument som belyser genusvetenskapens utveckling utifrån personliga erfarenheter såsom de framställs i skriftliga livshistorieberättelser. Oavsett denna methods eventuella svagheter, är det endast genom en sådan metod som vi som läsare har möjlighet att få ta del av erfarenheter som de som skildrats här.

Gunbild Hammarström, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Jurgen Reeder, *Det tystade samtalet: om staten, psykiatrin och försöken att undanröja det psykoanalytiska inflytandet*, Stockholm: Norstedt 2010

Under det senaste decenniet har det på det psykoterapeutiska området blåst upp en intensifierad professionsstrid mellan å ena sidan psykoanalysen i allians med dess utväxt, den psykodynamiska psykoterapin, och å den andra den kognitiva beteendeterapin (KBT). Psykoanalysen har nu på kort tid kommit att hamna i en prekär situation där den helt kan komma att ställas utanför den svenska primärvården. Hur detta kunnat ske utgör utgångspunkten i Jurgen Reeders bok som både söker att dokumentera utvecklingsförloppet och ifrågasätta dess vetenskapliga, politiska och moraliska rättfärdigande. Boken står på egna ben men flera av dess teman följer upp en tidigare skrift från samma författare, "Psykoanalysen i välfärdsstaten – profession, kris och framtid" (2006).

Reeder konstaterar att det under de senaste tre åren förekommit så mycket som ett tiotal händelser som pekar mot en marginalisering av psykoanalysen i Sverige. Själv väljer han att fokusera vad han menar vara de tre betydelsefullaste av dessa. Den första handlar om Socialstyrelsens publikation av riktlinjer för behandling av ångest- och depressionssjukdomar anno 2009. Baserat på två rapporter från Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU), vars målsättning varit att sammanfatta kunskapsläget, kom Socialstyrelsen att ordinera KBT och/eller behandling med medicinska preparat för i princip samtliga tillstånd som varit på tapeten. Reeder framhåller att man varit

påfallande selektiv i utvärderingen då man helt negligerat den forskningsbas som ger stöd åt psykodynamisk terapi. Detta dubiösa faktum blir dock mer begripligt när man beaktar det lika tvivelaktiga förhållandet att både Socialstyrelsens och SBU:s expertgrupper dominerats av företrädare för KBT och psykiatrer med medicinsk bakgrund, men inte inkluderat någon person med psykoanalytisk/psykodynamisk förankring.

Den andra tilldragelsen som Reeder riktar uppmärksamhet mot gäller Högskoleverkets granskning av legitimationsgrundade utbildningar i psykoterapi vilken färdigställdes under 2008. Av de totalt 18 utbildningssamordnare som granskades kom 6 med psykodynamiskt förhållningsätt att fråntas sin examensrätt. Medan de berörda utbildningarna uppfattades vara till fyllest vid verkets granskning 2001 kunde de nu inte leva upp till de ökade fordringarna på akademisering. Denna skärpning av kraven har dock, menar Reeder, inget stöd i Högskoleförordningen och ter sig särskilt problematisk då utbildningssamordnarna efter det tidigare godkännandet hade skäl att tro att de rott i land med uppgiften. Den bedömaregrupp som utsetts att utföra Högskoleverkets arbete saknade även i detta fall någon psykodynamiskt skolad representant. Gruppen leddes av en ordförande med uttalade sympatier för kognitiv beteendeterapi som själv inte disputerat.

Slutligen undersöker Reeder också avvecklingen av Psykoterapiinstitutet som varit en av Sveriges främsta professionsmiljöer för psykodynamiskt orienterad forskning, utbildning och behandling. Återigen har främjandet av KBT funnits på agendan. Dels har nedmonteringen av Psykoterapiinstitutet motiverats av att psykoterapiutbildningen vid Karolinska institutet – som av tradition varit psykodynamiskt orienterad och haft ett nära samarbete med Psykoterapiinstitutets verksamhet – omformades till att i framtiden endast utlysa inriktningen KBT. Dels flyttades delar av Psykoterapiinstitutet till det 2008 nybildade Centrum för psykiatriforskning vars KBT-prägel bidragit till att forskningsprojekt som bedrivits i institutets regi upphört att existera.

Reeder understryker att händelserna står i samband med varandra och belyser en social temperaturväxling. Den humanistiska förståelsen av människans psykiska lidande är på väg att ersättas av en scientistisk-byråkratisk menar han. Det idag upprepade talet om ”evidens”, ”manualbaserad”, ”randomiserad kontrollerad prövning”, ”kvalitetssäkring” och ”deskriptiv diagnostik” utgör stommen i en behandlingsideologi som inte bara dominerar bland KBT-terapeuter utan även inom statlig förvaltning, psykiatri och akademisk psykologi. Förutom att kartlägga denna ideologis framfart över det svenska landskapet diskuterar Reeder också dess innehåll. Övertygande pekar han på hur tillämpandet av alltför hårda vetenskapliga krav med biomedicinen som modell, liksom en ökad offentlig övervakning av samtalsrummen, snarare stjälper än hjälper på ett område som långt oftare handlar om livsproblem än om avgränsbara störningar och sjukdomar.

En möjlig svaghet i Reeders argumentation är att han inte närmare diskuterar den rationaliseringsprocess som psykoanalysen själv genomgår. Ett överordnat humanistiskt värde som är väl förankrat inom traditionen är rätten att få vara människa utan krav på prestation. Genom fri association söker terapeuten att bättre förstå känslor och fantasier utan att den hjälpsökande behöver vara duktig, göra sin hemläxa eller

bete sig på något särskilt sätt. Den kognitiva beteendeterapin kan genom sina ansenliga effektivitetsmål just ifrågasättas för att omedvetet uppmuntra till den grundproblematik som nutidens stressade prestationsmänniska lider av. Men hur bevaras detta värde av dynamiskt skolade terapeuter som blivit allt mer beroende av att vara kostnadseffektiva och, inte minst, utöva olika varianter av korttidsterapier som på 10–20 sessioner snabbt förväntas uppnå förbättringar i klientens psykiska hälsotillstånd? Det är viktigt att se att psykoanalysen för att bevara sin integritet också måste vara en social motrörelse med politisk sprängkraft och inte undanhålla detta faktum genom hänvisningar till att man enbart sysslar med terapi.

Det tystade samtalet genomsyras av en ofta underförstådd maktlöshet och upprördhet, men innehåller inte särskilt mycket självrannsakan. Detta har sitt berättigande eftersom man inom den psykoanalytiska professionen respektlöst fråntagits sin rätt att tala och blivit föremål för styvmoderligt genomdrivna beslut. Vanmakten är också befogad därför att dessa oförätter bara går att begripa med hänsyn till förändrade diskursiva och strukturella villkor som står bortom terapeuten som individ att påverka. Samtidigt är det dock nödvändigt att beakta att mer än hälften av Sveriges legitimerade psykoterapeuter i yrkesverksam ålder ännu vid dags dato är psykodynamiker. Vidare att inriktningen sedan länge har funnits representerad i ett mångfaldigt antal inrättningar och med en bred klientbas i samhället. Kunde då inte ett kraftfullare och bättre organiserat motstånd ha åstadkommit frågor man sig? Den stora mängden skrivelser och protester i all ära, men går det att lära sig något om vilka andra och möjligen mer framgångsrika strategier som bör användas i framtiden?

Ovanstående är att betrakta som vidare reflektioner kring en på många sätt angelägen och välskriven bok. Genom att närmare granska företeelser vi alla hört talas om men bara ytligt gjort bekantskap med, för att sedan belysa deras samband och plats inom en större förståelseram, har Jurgen Reeder utfört en viktig forskargärning. Hans senaste verk rekommenderas varmt till samtliga som vill få en bättre förståelse för relationen mellan terapi och samhälle och det maktspel som ägt rum på psykiatrins område under de senaste åren i Sverige.

Jonas Lindblom, Akademin för hållbar samhälls- och teknikutveckling, Mälardalens högskola

Anne Wihstutz, Verantwortung und Anerkennung: Qualitative Studie zur Bedeutung von Arbeit für Kinder. Berlin/Münster: LIT Verlag, 2009

En allmän föreställning i vårt land är att barnarbetet i Sverige upphörde någon gång vid början av eller i mitten av förra seklet som ett resultat av tekniska förändringar inom industrin, ny arbetarskyddslagstiftning och utökad skolgång. Nyare forskning visar dock att barn i Sverige inte nödvändigtvis slutade arbeta vid denna tid (se t.ex. Söderlind & Engwall 2008). Snarare var det så att arbetsmarknaden för barn förändrades. Om barn tidigare huvudsakligen utförde betalt arbete i industrier och inom

jordbrukssektorn återfinns de sedan 1950-talet framförallt inom service, handel och försäljning. Till detta kan läggas att barn nu som då självklart utför stora mängder obetalt hushållsarbete.

Forskning om barns arbete med fokus på samtiden var under lång tid ett lågprioriterat område inom forskarvärlden och detta förstärkte bilden av barnarbetet som försvunnet. Studier med ett aktörsperspektiv, där utgångspunkten är barnens egna vardagsupplevelser och där barnens egna bevekelsegrunder för deltagande i arbete lyfts fram var än mer sällsynta. De senaste två årtionden har dock flera sådana studier av barns arbete dykt upp. Dessa olika forskningsstudier ger belysande exempel från barns arbetsvardag i olika världsdelar. Ett sådant exempel är den tyska sociologen Anne Wihstutz bok *"Verantwortung und Anerkennung. Qualitative Studie zur Bedeutung von Arbeit für Kinder"*.

Wihstutz bok bygger på material insamlat genom intervjuer med 38 arbetande killar och tjejer från Öst- och Västberlin i åldrarna 9–15 år. Författaren vill lyfta fram barnens egna perspektiv på deras eget arbete och då särskilt deras motiv för att delta i arbete och den betydelse arbete har för dem. Att undersöka barns perspektiv på deras eget arbete är, påpekar Wihstutz, dock inte helt enkelt. I den industrialiserade västvärldens förhärskande barndomsdiskurs har barndomen och barnen skilt från arbete. Vuxna arbetar. Barn leker, utbildar sig och har olika hobbies. Vuxna och barn omtalar mot bakgrund av detta sällan barns aktiviteter, om än aldrig så produktiva, som arbete. Barn känner helt enkelt inte igen sina egna aktiviteter som arbete. Direkta frågor till barn där forskaren ber dem tala om sitt arbete är, menar Wihstutz, mot bakgrund av detta inte särskilt produktivt då risken är överhängande att barnen enbart reproducerar den redan existerande bilden av sig själva som icke-arbetande. Istället valde hon att gå runt själva den direkta frågan om barnens eget arbete och närmade sig det hela indirekt och försökte i intervjuerna använda barnens egen terminologi för dessa många olika aktiviteter.

Det insamlade intervjumaterialet presenteras tämligen rikligt i boken. Därigenom ges vi som läsare viss inblick i den intervjuprocess som frambringat själva det empiriska materialet och vi kan, åtminstone delvis, följa hur barnens egna resonemang växer fram i samspel med intervjuaren. Detta är en styrka i boken. Att Wihstutz just håller sig nära barnens egna resonemang och avhåller sig från alltför omfattande sammanfattningar känns särskilt viktigt just mot bakgrund av hennes val av perspektiv. Möjligen hade en ansats med till exempel en längre tids deltagande observation i olika delar av barnens arbetsvardag gett lite mer etnografiskt material. Sådant material hade kunnat kontextualisera barnens beskrivningar ytterligare och det hade dessutom kanske kunnat producera andra utsagor som komplement till det som sägs i intervjuerna. Dessa i sin tur hade möjligen kunnat användas både för att placera och för att stärka de tolkningar Wihstutz gör av barnens intervjuutsagor.

I boken visas att barnen har olika motiv för att arbeta. Många menar säkert att barn arbetar för att tjäna pengar och studien visar att pengar är en viktig drivkraft. Pengar kan användas till egen konsumtion. Pengar som barnen tjänat genom att arbeta kan användas för att utöka deras autonomi. Dels handlar det om att de har egna

pengar med vilka de själva kan bestämma vad som ska köpas. Detta påverkar barnens maktrelation gentemot föräldrarna som normalt sett är de som har mest att säga till om i sådana beslut. Dels kan pengarna användas som en del av familjens ekonomiska resurser. Detta kan förändra barnets position i familjehierarkin. I samhället, och självklart i familjen finns en hierarki baserad på bland annat ålder och kompetens i vilken de vuxna generellt sett står över barnen. Genom att ta aktiv del i olika sorters arbete, genom att ta ansvar och genom att båda visa att man vill och kan klara olika arbetsuppgifter förändrar barnen de vuxnas sätt att betrakta dem på. Väl utfört arbete leder till att man blir betraktad som kompetent, vilket i sin tur ger ökat handlingsutrymme. Föräldrarna börjar betrakta en och behandla en annorlunda då man tydligt bidrar till familjens gemensamma inkomst. Arbete ger alltså ett slags erkännande och får barnen att "växa". När barnen tar del i arbetet i hemmet tillsammans med föräldrarna förstärks dessutom familjegemenskapen.

I boken visas alltså till att börja med tydligt att arbete där man tjänar pengar inte enbart utförs av barnen för att möjliggöra egen konsumtion. Wihstutz visar dessutom att barnen som arbetar har andra motiv som är viktigare än möjligheten att tjäna pengar. Barnen berättar till exempel att det arbete de utför många gånger är roligt. Barnen menar dock att en av de viktigaste poängerna med att delta i arbete är att arbetet ger dem möjlighet att lära sig saker. Genom att delta i såväl betalt som obetalt arbete får barnen möjlighet att utvecklas och skaffa sig erfarenheter som inte erbjuds i till exempel skolan. Genom arbetet där de möter nya miljöer och människor genererar barnen ett vidare socialt kapital som de ser som värdefullt, till exempel som förberedelse inför vuxenlivet.

Slutligen kan nämnas att boken, även om den är publicerad av ett tyskt förlag och kanske företrädesvis är tänkt för en tysk publik, ger en koncis och översiktlig introduktion till av ett par av de dominerande internationella trenderna inom det forskningsfält som kommit att kallas barndomssociologi vilken säkert kan vara intressant för en bredare sociologiskt intresserad publik. Detta kan vara ytterligare ett skäl att ta en titt på Anne Wihstutz bok.

Tobias Samuelsson, Tema teknik och social förändring, Linköpings universitet

Utmaningar för den globala sociologin – från Göteborg till Yokohama¹

Michael Burawoy

Sociologiska institutionen, University of California, Berkeley, USA

Ordförande för Internationella Sociologförbundet

Över 5000 sociologer från 103 länder samlades i Göteborg för den 17:e världskongressen den 11–17 juli 2010. Det var det största deltagarantalet någonsin, större än Bielefeld 1994, Montreal 1998, Brisbane 2002 och Durban 2006. Vi bör tacka och gratulera Programkommittén som leddes av Hans Joas; den Lokala Organisationskommittén som leddes av Ulla Björnberg i samarbete med vår konferensorganisatör Congrex; och framför allt Madrid-sekretariatet, som leddes och leds av den outröttliga Izabela Barlinska som hanterade den framrusande sociologmassan med sådan finesse. Inte bara antalet kongressregistrerade steg dramatiskt utan även antalet medlemmar i Internationella Sociologförbundet (ISA), det antalet har nästan fördubblats mot vad det var för bara åtta år sedan. För detta står vi i stor skuld till ordförande Wieviorkas ledarskap under de gångna fyra åren, och det är han som fångade vår nya styrka genom valet av tema för Göteborgskongressen, "Sociologin i rörelse" ("Sociology on the move"). Han har utmanat oss att försöka förstå bättre hur, varför och vartåt vi rör oss.

Om ISA (och sociologin i bredare mening) i sin barndom fick sin energi genom de stora historiska förändringarna under efterkrigstiden och sedan med den postkoloniala omvandlingen så får vi idag vår energi genom att simma mot strömmen, mot den förstörande alliansen av marknadsfundamentalism och de nyregulatoriska staterna². Kritiken av oreglerad marknad och ej återhållen byråkratisering har kännetecknat sociologins historia från klassikerna till det moderna, från marxism till strukturfunktionalism, från feminism till postkolonial teori. Men allt eftersom denna ström växer till en verklig störtflod så hotas sociologins livgivande vision, själva begreppet samhälle samtidigt som vår alltmer ömtåliga planet och dessa sammanvuxna gemenskaper hotas.

De krafter som ställs upp mot oss är avsevärda. Universitet och forskningsinstitut världen runt står inför två hot. Å ena sidan hotar privatiseringar och kommersialiseringar av kunskapsproduktionen att förvandla akademiker till bihang till universitetens affärskontor och deras privata partners. Å andra sidan är det den byråkratiska

1 Översatt från *Global Dialogue: Newsletter* för internationella sociologförbundet (ISA) volym 1, nummer 1, september 2010.

2 "New regulatory states", troligen från Ulrich Becks resonemang om regulatoriska stater som bygger på risk- och säkerhetstänkande. Ö.A.

regleringen och de själlösa rankingssystemen som kväver allt utforskande av nya intellektuella områden och som dränerar vår energi att studera angelägna sociala problem. I ett antal länder har dessa två hot blivit starkare genom ett gammaldags förtryck eller genom nymodiga övervakningstekniker. Om ni inte tror att situationen är så allvarlig, kolla på ISA-bloggen "Universities in Crisis" <http://www.isa-sociology.org/universities-in-crisis/>.

I det här sammanhanget är sociologin särskilt känslig. På många ställen kan sociologer bara överleva om de kontrakteras av bolagsintressen eller byråkratiska program som de inte tror på. Där de å andra sidan har hävdad sin ståndpunkt och vägrat stödja gränslösa marknader eller tjäna regulatoriska stater har sociologerna förenat sig med andra och formerat ett framskjutet försvar – inte bara mot privatiseringen och kommersialiseringen av kunskap, utan även mer generellt mot de nya formerna av kommersialisering av arbetskraft, pengar och natur, en kommersialisering som åstadkommit de ansamlade kriserna i det här århundradet. Sociologin är en sådan samlade kraft därför att den har tagit ställning mot omätlig utbredning av marknaden och mot diktatoriska drag i staten. Och detta är en kamp som inte längre kan begränsas till nationens område. Den fordrar av oss att skapa en aktiv, global sociologisk gemenskap och på samma gång bygga stödjande grupper ovan akademien. Det är skälet till att ISA är viktigare än någonsin, och det är en anledning till att ISA drar till sig allt fler människor.

Att möta den här utmaningen kommer inte att vara lätt men vi kan göra framsteg genom att bygga på det som ISA redan har åstadkommit. Mer konkret, mitt program reser upp en global sociologi på tre ben, på tre M – Media, Medlemskap och Meddelande. Vi kommer att använda elektroniska media för att få till ett mer inkluderande och interaktivt medlemskap samtidigt som vi för fram globala meddelanden till vår egen gemenskap och bortom den. Dessa projekt kommer att inbegripa ett nära samarbete mellan viceordförande med ansvar för våra publikationer, Jennifer Platt, som tar över efter Deborah Kalekin-Fishman, och nye viceordförande för ekonomi och medlemskap, Robert Van Krieken, som tar över efter Jan Fritz.

Låt mig börja med det första M:et – elektroniska media. På det området föreslår jag sex initiativ för de kommande fyra åren.

1. *Ett nyhetsbrev.* Jag kommer att starta ett elektroniskt nyhetsbrev med namnet Global Dialogue. Ni läser just nu det första numret. Global Dialogue kommer att innehålla regelbundna rapporter från ordföranden och de vice ordförandena. Även medlemmar får i detta nyhetsbrev ett forum där de kan berätta om sina aktiviteter och komma med förslag och kritik. Nyhetsbrevet ska vara ett instrument för tvåvägskommunikation mellan Arbetsutskottet och medlemmar jorden runt. Det kommer att publiceras på flera språk under ledning av regionala redaktörer.
2. *E-Bulletin.* Under Vineeta Sinhas fortsatta redaktörskap kommer vi att organisera om vår elektroniska tidskrift, "E-Bulletin", och ge den ett nytt namn, en egen webbplats och göra den lättare nåbar och synligare och också bredda deltagandet i dess produktion.

3. *Universities in Crisis*. Vi behöver få bättre kunskap om det snabbt föränderliga forsknings- och undervisningssammanhanget inom vilket vi bedriver vår sociologi. För det ändamålet kommer jag att enträget be om bidrag och jag kommer att ge denna blogg, *Universities in Crisis*, en mer framskjuten plats. Den analyserar det akademiska livet från jordens alla hörn.
<http://www.isa-sociology.org/universities-in-crisis/>.
4. *Översättningar*. Ett evigt problem i vårt förbund har att göra med de språk som splittrar oss. Vi har diskuterat detta vid upprepade tillfällen och vi kommer att fortsätta att göra det. Ett förslag som jag och andra har presenterat är att göra en gemensam ansträngning för att översätta viktiga artiklar från hela världen till engelska och göra dem brett tillgängliga för våra medlemmar. Vi behöver också hitta nya vägar att göra våra tidskrifter *International Sociology* och *Current Sociology* nåbara för dem som undervisar och skriver på andra språk än engelska.
5. *Sociologiporträtt*. Under åren som gått har ISA-medlemmarnas olikheter vuxit åt många håll. För att få en uppskattning av dessa olikheter och bättre förstå vad det betyder att göra sociologi i olika sammanhang skulle jag vilja skapa en samling videofilmer som skulle läggas ut på vår hemsida om vardagslivet för sociologer – berömda eller ej – från olika länder.
6. *Global Sociology, live!* Jag kommer att starta ett reguljärt program om globala ämnen med korta föreläsningar och/eller intervjuer med sociologer från olika delar av världen. Det kommer att filmas med ljud och bild och skickas in till YouTube® med målet att åstadkomma en internationell publik för direktutsänd global sociologi.

På alla dessa sätt hjälper faktiskt media att skapa medlemmar, mitt andra ”M”. Elektroniska media har möjligheten att föra oss samman på nya sätt genom att tillåta den stora majoriteten av sociologer runt jorden, av vilka många inte har råd att komma till möten och världskongresser, att delta aktivt i vår gemenskap. Elektroniska media kan också fylla gapet mellan kongresserna med ett oavlåtligt virtuell globalt samtal. Härigenom kan vi lägga grunden till en bredare offentlighet inom vår organisation och samtidigt förknippa oss med världen utanför vår organisation.

Men det är inte tillräckligt med elektroniska media. Vi behöver engagerade medlemmar med inflytande runt jorden. Att bygga ett sådant medlemskap kräver att den virtuella kommunikationen fylls ut med möten ansikte mot ansikte. Här har ISA gjort ett gott arbete. Vi har redan det mycket aktiva komplexet av forskningskommittéer, varav många möts regelbundet, tillsammans med de nationella sociologiförbunden som också har sina möten, och vi har även de regionala förbunden för Latinamerika, Europa, Asien med Stilla Havsområdet och Afrika, och även föreningarna för de turkisktalande, de fransktalande och de portugisisktalande med flera. Dessutom understödjer ISA två eller tre regionala workshops varje år.

Att bygga ett dynamiskt globalt medlemskap betyder också att sköta om de unga sociologerna bättre, särskilt de växande leden av unga sociologer i det globala Syd. Det är inte lätt eftersom de unga sociologerna är sysselsatta med att göra karriär och de har

mindre tid och mer begränsade ekonomiska resurser än sina seniora motparter. Men de är vår framtid, och de utgör mer än en femtedel av våra medlemmar. Vi har redan årliga PhD-laboratorier, något som Alberto Martinelli införde, liksom en uppsatstävling för unga sociologer³ vart fjärde år. Jag skulle vilja utveckla andra mötesplatser och andra tillfällen för de unga sociologerna att träffas, något som skulle kunna hjälpa dem att integreras i ISA. Jag har tillsatt en kommitté, med Emma Porio som ordförande, för att undersöka de möjligheterna och vartän jag reser försöker jag få tillstånd möten med sociologer som är i början av sin karriär.

För de två delarna av vårt förbund, Research Coordinating Committee som representerar 55 forskningskommittéer, tre tematiska grupper och tre arbetsgrupper; och National Association Liaison Committee som representerar 57 nationella förbund – har var och en av underavdelningarna sin egen konferens mellan våra kongresser. Här går vi nu över från Media och Medlemskap till Meddelande. Hur kan vi samordna vår organisationsstruktur med nya media för att få fram den globala sociologins budskap?

Vi har redan tagit några stor steg i den riktningen. Arturo Rodríguez, den förre vice ordförande för forskning, formgav den först ISA Forum, som hölls i Barcelona år 2008. Margaret Abraham, vår nya viceordförande för forskning kommer att vara ansvarig för det nästa forumet som kommer att hållas 2012. En förfrågan om vem som vill lämna anbud på att vara värdland har spridits brett. Förutom målsättningen att föra samman forskningskommittéerna har forumet som mål att få yrkesmässig sociologi att bry sig om de unika och växande problemen i vår tid och på det sättet konsolidera banden till grupper utanför akademien.

Detta passar ihop med idén om "public sociologies". Den har fått många att tänka vidare och den har åstadkommit en intensiv debatt inom våra kretsar om vilka vi är och vad vi finns till för. Det finns nu mer än 20 symposia om "public sociology" publicerade i olika tidskrifter jorden runt – sociologer som undersöker sina egna specialområden för att bättre utforska ämnen som angår det lokala, det nationella och det globala. Vi kan emellertid inte tänka oss en "public sociology" utan relation till de andra typerna av sociologi, den yrkesmässiga, den kritiska och den policyinriktade sociologin. Varje typ av sociologi är beroende av de andra tre och bidrar till de andra tre, även om mycket olika uttryck kristalliserar för de fyra sociologierna i de mycket skilda nationella hierarkierna. Trots de avsevärda skillnaderna mellan de olika nationella sociologierna finns det också konvergenser. Till följd av de internationella utvärderingssystemen, den globala rankningen av universitet, det engelska språkets hegemoni inom publicering och den globala konkurrensen om studenter, drivs sociologer till två motsatta läger, de som är inriktade på internationella nätverk och de som är baserade i sin omedelbara miljö, de vi kallar kosmopoliterna och de lokala.

Vi måste utmana sådana centrifugala krafter och bygga broar över de geopolitiska skiljelinjerna genom att stärka den vävnad som vår globala sociologiska gemenskap innebär. Vi ska inte sy den ovanifrån med ett enda hegemoniskt sociologityg utan sy

3 För syftet med denna tävling definierar ISA "junior sociologists" som de som ännu inte doktorerat eller de som doktorerat för mindre än fem år sedan.

den nerifrån genom de nationella förbunden, forskningskommittéerna och annat som inser och respekterar sociologiernas rika mångfald. Jordan runt finns det många institut, inbäddade i lokala samhällen och med en lång tradition av att utöva "public sociology", såsom SWOP (Society, Work and Development Institute vid Witwatersrand-universitetet i Sydafrika), CREA (Centre de recerca Social i Educativa vid Barcelona-universitetet) och CENEDIC (Centrum för studiet av medborgerliga rättigheter vid Sao Paulo-universitetet). Dessa institut har alla lyckats omvandla sitt samhällseliga engagemang till seriösa forskningsprogram genom att underkasta sociologin en kontinuerlig kritik och ofta genom att ingripa på ett principiellt sätt på sina policyfält. Ett annat projekt som jag föreslår är att göra arbetet på dessa och andra liknande institut mer välkänt och att sätta instituten i förbindelse med varandra i ett globalt nätverk.

Till sist, National Association Liaison Committee bekostar sin egen konferens vart fjärde år. Tina Uys, vår nya vice ordförande för de nationella förbunden, kommer att organisera nästa konferens 2013. Senast hölls den i Academia Sinica i Taiwan 2009. Den hade representanter från 43 länder och ägnade sin kraft åt de ojämlikheter och de maktförhållanden som splittrar oss, dvs de tillämpade sociologin på oss själva. Den här spännande konferensen utforskade sådana ämnen som språklig dominans, ojämlika materiella och sociala resurser, privatiseringen av forskning och behovet av att utveckla alternativa teoretiska ramar. Konferensens 53 papers har publicerats i tre regionala volymer och återfinns på nätet under adressen

<http://www.ios.sinica.edu.tw/cna/index.php> .

Vår nya viceordförande för Program, Raquel Sosa och jag skulle vilja använda Taiwan-diskussionerna som plattform för 2014 års Världskongress i Yokohama – "Facing an Unequal World: Challenges for a Global Sociology". Vi ska gå från de uppdelningar vi ser inom vårt eget förbund till de svindlande orättvisorna på jordklotet. Det rör sig inte om att bara beskriva dessas mångfaldiga dimensioner – även om det är viktigt i sig. Vi måste även förstå de processer som ligger under och skapar de här ojämlikheterna, särskilt hur det skapas nya former för att exploatera och även utestänga arbetare, de ödeläggande följderna av de nya finansiella systemen, miljöförstörelsen, privatiseringen av kunskap för att bara nämna några få. Att förklara är inte tillräckligt. Vi kan lära oss mycket av att utforska försöken att vända på dessa ojämlikheter såsom till exempel mikroexperimenten för ett ekologiskt samhälle, kooperativsystemen såsom Mondragon och Tobinskatten på finansiella transaktioner. Var gång vi är kritiska måste vi också kunna erbjuda konstruktiva och konkreta alternativ.

Många av dessa förslag var redan "on the move" i Göteborg. Vi planerar att ge dem en samordnad och fokuserad uppmärksamhet i Yokohama. Under tiden har vi ett utmanande program framför oss vars framåtskridande kommer att rapporteras om på sidorna i detta nyhetsbrev. Framför allt räknar vi med att få svar från er, både kritiska och stödjande svar som kan vägleda och stimulera Internationella Sociologförbundets utveckling framåt under de kommande fyra åren.

Översättning: Hedvig Ekerwald

Publicering

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska (eller annat skandinaviskt språk). Tidskriften tillämnar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag. Artikel-författare erhåller tre exemplar av det nummer där texten publiceras.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivs – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktör under adress: sociologiskforskning@soc.uu.se
3. Manuskript accepteras som förslag till korta artiklar, mellan 4 000 och 7 000 ord, eller som förslag till långa artiklar mellan 8 000 och 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatoren. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften.
4. Redaktionen sänder normalt varje artikel till två externa lektörer för bedömning varför författare inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På förstasidan anges endast artikelns titel. På ett separat blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.
5. Redaktionen förbehåller sig rätten att avvisa manuskript som bedöms att inte passa tidskriftens profil. Redaktionen ger inte heller råd eller kommentarer utöver de som erhålls från de av redaktionen anlitade externa bedömarna (i de fall manuskriptet bedömts vara av sådant intresse att det sänts till bedömare).
6. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning om cirka 150–175 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord (företrädesvis på engelska).
7. En kort författarpresentation (två rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.

8. Fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
9. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program om det inte är word.
10. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).

Referenser

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 000 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår, ISBN-nummer och förlag.

Repliker

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

POSTTIDNING B

After Work: En longitudinell studie
i arbetsmiljöns långsiktiga inverkan
på sambandet mellan socioekonomisk
position och äldres ohälsa
*Vanessa Parker, Liselotte Lööf
och Ingemar Kåreholt*

Motstånd och stöd: En studie av
svenska muslimska församlingar
Klas Borell och Arne Gerdner

Japanese Animation and Glocalization
of Sociology
Kiyomitsu Yui

Recensioner

*Internationella Sociologförbundet
har ordet*

Avs.
Sociologisk Forskning
c/o Sociologiska institutionen
Uppsala universitet
Box 624
751 26 Uppsala

